

OVER TAAL

- 03** Interview
Karel Gildemacher: passie voor het Fries - Matthias Lefebvre
- 06** Taalwerk
Wees niet boos, het kwaad is al geschied. Woede-adjectieven in het Nederlands - An De Meersman
- 09** Taalkronkels
Wat doet het hondje? - Albert Oosterhof
- 10** Idioom & Co
Te gek voor woorden! Woorden voor gek - Filip Devos
- 12** Broodje taal
De puntjes op die andere i's - Linde Van de Walle
- 14** Interview
Jona Hebbrecht over Academisch Nederlands - Evelien Van Renterghem
- 17** Taalwerk
Oude dagboeken tot leven gebracht. 16de-eeuws Brussels van Jan De Pottre - Chris Dewulf
- 20** Dossier
Hopende u hiermede van dienst te zijn. Taaladviezen voor ambtenaren - Karl Hendrickx
- 23** Te boek
'Wie durft ... de afdeling communicatie op te heffen?' - Marianne Boone
Van kuchknoppen en microfoondiscipline - Willy Vandeweghe
Eponiemen en neologismen - Filip Devos
- 27** Column
Hoe doe doe u? - Hugo Brouckaert
- 28** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Jaargang 48, nr. 1, januari-februari 2009

Interview

Karel Gildemacher: passie voor het Fries

MATTHIAS LEFEBVRE

Karel F. Gildemacher is geboren in Fryslân (de huidige officiële naam van Friesland) en woont er nog steeds. Hij heeft een proefschrift geschreven over de waternamen in Friesland. Hij is lang aan de slag geweest als onderwijzer, maar na enkele onderzoeksopdrachten over Friese toponiemen heeft hij het Gildemacher Naamkundig en Cultuurhistorisch Onderzoek en Advies opgericht. Dat bureau fungeert als aanspreekpunt voor allerlei vragen met betrekking tot het Fries. Het levert bijdragen over de kennis en het inzicht van het Friese landschap, over talige, culturele en historische aspecten en over de rol van Friese namen. Sinds 2002 verzorgt Karel Gildemacher ook columns in de Leeuwarder Courant, de grootste regionale krant in Friesland.

Waar komt die passie voor de Friese taal vandaan?

Dat weet ik helemaal niet. Die was er zomaar. Gek-scherend zeg ik wel eens dat het een soort Heilige Geest is. Veel Friezen in Friesland vinden dat je goed Nederlands moet leren, omdat je met het Fries niet verder komt dan de Afsluitdijk, want daar houdt de provincie Friesland op (*De Afsluitdijk is een belangrijke waterkering en verkeersweg in Nederland die Friesland verbindt met de provincie Noord-Holland; ML*). Tot een dominee mij een keer zei: 'Dat is niet waar, want met het Fries kom je in de hemel.' Hij had gelijk, want je eigen taal is de taal van het hart.

Hoe verhoudt zich het Fries tot het Nederlands in de provincie Friesland?

Dat is moeilijk te zeggen. Ik denk dat het heel belangrijk is om hierbij de vergelijking te maken met de tweetaligheid van België – de Duitstalige gemeenschap

Zoals Karel F. Gildemacher, hier kort geleden op een bevroren Fries meer, zijn kleindochter (Fardou) van twee de eerste schaatspassen leert, zo wordt ook een taal van ouder op kind doorgegeven. Met vallen en opstaan.

even buiten beschouwing gelaten. In België is de tweetaligheid geografisch bepaald: in Vlaanderen spreekt men Nederlands en in Wallonië spreekt men Frans. Dat is in Friesland niet het geval. Over de hele provincie spreekt iedereen Nederlands. Binnen die provincie kan nog ongeveer 75 procent van de mensen ook Fries spreken.

Hoeveel mensen gebruiken de Friese taal actief dan?

Dat hangt helemaal van de omstandigheden af. Zodra je weet dat iemand het Fries verstaat, dan spreek je die persoon ogenblikkelijk in het Fries aan. Maar als je

weet dat iemand de Friese taal niet spreekt of ze niet op prijs stelt, dan voert de andere spreker de conversatie onmiddellijk verder in het Nederlands. Friezen switchen heel snel.

Is dat ingebakken switchpatroon van de Friezen een van de oorzaken waardoor het Fries vandaag bedreigd wordt?

Jazeker. De bedreiging zit hem in het feit dat het Fries zo sterk op het Nederlands lijkt. Dat betekent dat heel veel mensen twijfelen. Zeg je nu *de kin* of *het kin*? In het Fries is het *het kin*; in het Nederlands is het *de kin*. Als je daarin niet goed onderricht wordt, dan weet je het dus niet, en dan stel je je al gauw de vraag of het iets uitmaakt.

Bedoelt u dat de Friese sprekers door die onverschilligheid slordiger worden in hun taalgebruik?

Wel, sommige mensen zeggen dat het er niet om gaat of je *het Fries* verstaat, maar dat het erom gaat dat je *de Fries* verstaat. De evolutie van een taal kun je enkel begrijpen als je de omstandigheden van de mensen die deze taal spreken ook in het onderzoek betreft. Met andere woorden, taal is onderdeel van de communicatie. Je moet als gesprekspartner een goed contact hebben met de mensen en daarin vinden sommigen dat de Friese taal een belemmering kan zijn.

Om hoger op de sociale ladder te geraken bijvoorbeeld?

Sommige Friezen kunnen goed Fries spreken, maar hebben een slechte beheersing van het Nederlands. Om gênante situaties te vermijden ontstaat bij velen de reactie om het Fries aan de kant te schuiven en Nederlands te studeren. Ik houd echter van pluriformiteit in taal. Hoe meer dialecten er zijn, hoe boeiender ik het vind. Ik betreur het dat men niet inziet dat je door meertaligheid net meer taalbeheersing krijgt, ongeacht welke taal het is. In dat verband loopt er een experiment in Friesland op het platteland met drietalige scholen waarbij leerlingen zeer vroeg beginnen met de taalbeheersing van de Friese, de Nederlandse en de Engelse taal. Op die manier komen ze in contact met drie talen die ze op een parallelle basis leren. Ik kan dergelijke initiatieven alleen maar toejuichen.

Nederland erkent het Fries als autochtone minderheidstaal. Welke gevolgen heeft dit voor de Friese taal gehad?

Nog nauwelijks. Het Fries heeft pas sinds 1951 bepaalde rechten verworven. Dat is betrekkelijk recent. De aanleiding daartoe was de veroordeling van een Friese melkboer. Die man had op de markt het Friese woord *sûpe* op zijn bus geschreven in plaats van het Nederlandse woord *karnemelk*. De warenwet in Nederland schreef voor dat je alle namen van producten in het Nederlands moest vermelden. Een hoofdredacteur van een toenmalige krant pikte dat verhaal op en schreef er een ongezouten opiniestuk over waarin hij de veroordeling aan de kaak stelde en het optreden van de rechter als kinderachtig en treiterend omschreef. De rechter in kwestie klaagde op zijn beurt de hoofdredacteur aan, waardoor die laatste voor het gerecht moest verschijnen. Hierdoor is een ware taalrel ontstaan waarop politieagenten slaags raakten met enkele demonstranten en journalisten. De mensen verwijzen nog steeds naar die bewuste marktdag in Leeuwarden met de benaming *knepelfreed* ('knuppelvrijdag').

Dat taaldispuut heeft wel gezorgd voor een opwaardering van het Fries.

Ja, men is in Nederland zo geschrokken van het hele gebeuren dat de ene wetgeving na de andere van de band rolde. Een Fries heeft nu het recht om zich tot de overheid te wenden in het Fries en er mag voor de rechtbank nu ook

Fries gesproken worden. Niet onbelangrijk is dat het Fries in het onderwijs werd toegestaan. Sinds 1984 is Fries een verplicht vak in het basisonderwijs en vanaf 1992 ook in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Sinds 1968 is Fries ook een keuzevak in het voortgezet onderwijs, waardoor een student voor zijn eindexamen Fries mag kiezen. Al die verwezenlijkingen hebben echter niet geleid tot een toename van het aantal Friese sprekers. Integendeel, er wordt steeds minder Fries gesproken. We hebben nu wel Friese radio en televisie, maar de macht van de Nederlandse zenders is te sterk voor de Friese zenders.

U leidt het Gildemacher Naamkundig en Cultuurhistorisch Onderzoek en Advies. Welke werkzaamheden oefent dit bureau uit?

Ik lever diensten aan overheden, bedrijven en individuen op het terrein van de cultuurgeschiedenis en de toponymie. Zal ik een voorbeeld geven? Het bedenken van Friese namen met een zekere symboolwaarde voor organisaties die daarom vragen. Die naam

Het gaat er niet om of je het Fries verstaat, het gaat er om dat je de Fries verstaat.

moet een bepaalde relatie leggen met het landschap waar die organisatie actief is en – niet onbelangrijk – die naam moet goed bekken voor Nederlanders die er voor de eerste keer mee in contact komen. Zo heb ik onderzoek gedaan voor een groep mensen van Staveren, een oude Hanzestad in Friesland. Die groep wou een groots cultureel festival organiseren in samenwerking met andere Europese steden waarvan de naamsetymologie mogelijk verwant is met Staveren. Tot voor kort deed ik een project van de Fryske Akademy waar onderzoek verricht werd naar terpen en terpnamen waarover eind 2008 een boek van mijn hand is verschenen (*Een terp is een kunstmatig opgeworpen woonheuvel in een gebied waar, als gevolg van het ontbreken van dijken, vaak overstromingen zijn; ML*).

Welke opdrachten neemt u nog voor uw rekening?

Ik schrijf een wekelijkse taalcolumn voor de grootste regionale krant, de *Leeuwarder Courant*. Die artikelen gaan over het Fries en over taalontwikkeling en taalgeschiedenis. Verder schrijf ik boeken, geef ik gastcolleges en begeleid ik studenten van de universiteit van Groningen op het vlak van toponymie. Momenteel staat er een heel groot wetenschappelijk project op stapel met mensen vanuit Wageningen, Leiden en Groningen en vanuit de dienst monumentenzorg in Nederland over de randgebieden van klei op veen. We willen de ontwikkeling van dat landschap nagaan in zijn ecologische verband. Voor dat project wordt een team van verschillende onderzoekers samengesteld.

Hebt u nog hoop voor het Fries? Wat hoopt u nog gerealiseerd te zien?

Er zou veel meer belangstelling moeten zijn voor het wetenschappelijk onderzoek over de ontwikkeling van het Fries, omdat het interessant is om te zien hoe een kleine taal met min of meer dezelfde rechten als een grotere worstelt in het groter geheel. Zal het Fries de weg opgaan van het Nederlands? Of moet het een eigen karakter houden met variatie? In het laatste geval zal men daarin moeten investeren.

En als dat niet gebeurt?

Dan zie ik het Fries verdwijnen. Op dit moment is de overheid de grootste voorvechter van het Fries en niet de bevolking. Ik noem dat 'Ierse toestanden'. Daarmee verwijst ik naar wat de Ierse regering na de onafhankelijkheid van Engeland gedaan heeft. De

Ieren riepen dat taal een symbool van de natie is. Omdat men wou aantonen dat Ierland een eigen natie vormde, is men het Iers sterk gaan propageren, terwijl het praktisch uitgestorven was – op de Gaeltacht-gebieden in het westen na. De overheid communiceerde in het Iers, er werden Ierse postzegels, buskaartjes, enzovoort gedrukt. De overheid heeft een enorme druk op het Iers uitgeoefend. Dezelfde situatie doet zich nu in Friesland voor.

Hoe bedoelt u?

De overheid probeert het Fries in alle geledingen van de maatschappij een plaats te geven, maar dat betekent wel dat de overheid fors zal moeten willen investeren in het Fries. Dat gebeurt echter onvoldoende. De regering profileert zich wel als pro-Fries, maar maakt er weinig middelen voor vrij. De ontwikkeling van schoolboeken voor 10 miljoen Nederlandse kinderen bijvoorbeeld heeft dezelfde kostprijs als de ontwikkeling van schoolboeken voor 100 000 Friese kinderen. Friese leermiddelen zijn dus altijd duurder. Daar wordt echter geen geld aan besteed. Ik denk dat velen de middelen voor Friese initiatieven als een vorm van luxe beschouwen. Ik vind dat jammer, maar ik besef dat er bij de bevolking ook totaal geen democratisch draagvlak bestaat voor de ondersteuning van Friese activiteiten.

Ondanks de wil van de overheid om Friese initiatieven te ondersteunen, ziet u de toekomst van de Friese taal dus somber in?

Wat de investering in het Fries betreft wel, ja. Maar ik heb wel troost. Men roept al 150 jaar dat het Fries geen 100 jaar meer bestaat en het bestaat nog steeds. Mijn vrouw en ik spreken Fries, mijn kinderen spreken Fries. Het Fries bestaat dus zeker nog 50 à 60 jaar!

Als er niet fors geïnvesteerd wordt in de Friese taal, dan zie ik het Fries verdwijnen.

Taalwerk

Wees niet boos, het kwaad is al geschied.

Woede - adjectieven in het Nederlands

AN DE MEERSMAN

Woede intrigeert. Woede fascineert. Woede irriteert. Geen enkele menselijke emotie is zo hevig en onvoorspelbaar, maar tegelijk ook zo universeel en herkenbaar. Geen enkele andere emotie roept zulke sterke, uiteenlopende reacties en gevoelens op bij wie ermee geconfronteerd wordt.

Iedereen is wel eens boos. Iedereen kan het ook heel makkelijk worden. Over woede zijn boeken geschreven en lezingen gegeven. Woede is een emotie die tot de verbeelding spreekt.

De rijkdom van woede

Het is niet verwonderlijk dat de rijkdom van een fascinerende maar moeilijk te doorgronden emotie als *woede* ook in onze taal weerspiegeld wordt. Het Nederlands beschikt over een enorme waaier van mogelijkheden om *woede* onder woorden te brengen. Voor wie daaraan zou twijfelen, nemen we *Het juiste woord* van Brouwers er even bij. Daar treffen we onder 'gramschap', *woede* dus, niet minder dan 650 adjectieven, werkwoorden, substantieven en spreekwoorden aan. 650 varianten om over *woede* te praten in slechts één naslagwerk. Met de informatie uit enkele synoniemenwoordenboeken erbij groeit dat aantal nog aanzienlijk.

De woordenschat voor het concept *woede* is duidelijk bijzonder uitgebreid. Dat er veel woorden bestaan die *woede* uitdrukken, betekent natuurlijk niet dat de taalgebruiker die enorme rijkdom ook ten volle benut. Het spreekt voor zich dat niet alle 'woede-woorden' even frequent worden gebruikt. Maar welke zijn nu echt courant? Welke zijn de populairste? Laten we de adjectieven voor *woede* eens nader bekijken.

Frequente adjectieven

In *Het juiste woord* en de synoniemenwoordenboeken van Van Dale, Reinsma en Van Sterkenburg samen hebben we zo'n 150 adjectieven gevonden voor het concept *woede*. Ze dragen met andere woorden allemaal het betekeniselement *woede* in zich. Van die adjectieven hebben we de frequentie getest in een krantencorpus van drie jaargangen van de Vlaamse krant *De Standaard* (DS; 2005-2006-2007) en van het Nederlandse *NRC Handelsblad* (NRC; 2000-2001-2002). Ruim 40 van de 150 adjectieven kwamen nooit of slechts een enkele keer voor. Zowel Vlamingen als Nederlanders blijken dus niet zo dol op klinkende woorden als *iezegrimmig*, *krieuwelig*, *kniezerig*, *gefroisseerd*, *geëchauffeerd*, *geïndigneerd*, *grammoedig* of *gramstorig*. Ook van *brommig*, *grommig*, *hagels* en *ibbel* houden ze niet echt. Andere adjectieven, zoals *vals* of *hels*, zijn wel courante adjectieven, maar niet in de betekenis van *woede*. Een vijftigtal 'woede-adjectieven' wordt actief (minimum dertig vindplaatsen) gebruikt in ons krantencorpus. Met vijftig relatief courante adjectieven toont *woede* zich zeker een rijke emotie op talig vlak!

Het frequentste adjectief van *woede* in ons corpus is zonder enige twijfel *boos*. Met 4833 citaten regeert *boos* als heer en meester over de woede-adjectieven. Het heeft meer dan dubbel zoveel vindplaatsen als tweede plaats *woedend* (2186). Het verschil in frequentie tussen de populairste adjectieven is ook voor de rest van de top tien opvallend. Plaatsen drie en vier gaan naar *kwaad* en *verontwaardigd* met elk nog ruim duizend citaten (resp. 1432 en 1330). Nummer vijf *geïrriteerd* komt maar 492 keer meer voor. De adjectieven van plaats drie tot en met plaats tien halen samen net niet evenveel citaten als *boos* alleen.

	adjectief	totaal	NRC	DS
1	boos	4833	2592	2241
2	woedend	2186	1489	697
3	kwaad	1432	664	768
4	verontwaardigd	1330	691	639
5	geïrriteerd	492	384	108
6	verbolgen	441	204	237
7	furieus	367	156	211
8	razend	349	149	200
9	verongelijkt	276	182	94
10	ontstemd	257	143	114

Top 10 adjectieven betekenis 'woede'

Niet alleen het grote verschil in frequentie tussen de courantste adjectieven van woede is opvallend, het is ook interessant enkele aparte resultaten van Vlaanderen (DS) en Nederland (NRC) met elkaar te vergelijken. In Noord en Zuid staan dezelfde adjectieven in de top vier: *boos*, *woedend*, *kwaad* en *verontwaardigd*. Deze vier komen telkens duidelijk vaker voor dan de andere adjectieven. Toch zijn de top vier voor Vlaanderen en die voor Nederland beslist niet gelijk. Een Vlaams cliché zegt dat een Nederlander een veel grotere mond op durft te zetten dan een Vlaming, dat hij heviger reageert en er niet voor terugdeinst te zeggen waar het op staat. Misschien is dat maar een cliché, maar in onze citaten lijken Nederlanders zich in elk geval 'talig' heel wat kwader te maken dan Vlamingen. *Boos* is in Noord en Zuid overduidelijk nummer één, maar in verhouding gebruiken Nederlanders opmerkelijk vaker *woedend* dan de Vlamingen. *Woedend* heeft voor Noord iets meer dan de helft (57%) van de citaten van *boos*, en ruim dubbel zoveel vindplaatsen als *verontwaardigd*. *Verontwaardigd* wordt op de voet gevolgd door *kwaad*.

In Vlaanderen is *kwaad* de nummer twee met (slechts) 34% van de citaten van *boos*. *Woedend* volgt met lichte achterstand en dan komt *verontwaardigd*. De reusachtige kloof tussen *boos* en *kwaad* zal waarschijnlijk heel wat Vlamingen de wenkbrauwen doen fronsen. In de Vlaamse dialecten vinden we immers vooral *kwaad* terug. Vlamingen lijken dus in formele taal, zoals krantentaal, in verhouding vaker naar *boos* te grijpen dan in informele, spontane taal. Misschien kunnen we dat verklaren vanuit de taalonzekerheid die veel Vlamingen in het Standaardnederlands nog altijd hebben: een woord dat ze kennen uit hun dialect, *kwaad* in dit geval, zal vast minder goed Nederlands zijn dan een woord dat niet of minder in hun dialect voorkomt, zoals *boos*.

Terug in de tijd

We weten nu welke adjectieven van woede in het hedendaagse Nederlands de courantste zijn. Waarom precies die adjectieven zich hebben ontwikkeld tot de frequentste woede-adjectieven van het hedendaagse Nederlands, is moeilijk te verklaren. Over de beslist niet minder interessante vraag *hoe* dat is gebeurd, waar onze courantste adjectieven van woede vandaan komen en welke betekenisevoluitie ze hebben doorgemaakt, kan wel heel wat meer worden gezegd.

Uit het *WNT*, het *Middelnederlands Woordenboek* en verschillende etymologische woordenboeken blijkt onmiddellijk dat er in de ontstaansgeschiedenis van *boos*, *woedend*, *kwaad*, *verontwaardigd*, *geïrriteerd*, *verbolgen*, *razend*, *furieus*, *verongelijkt* en *ontstemd* opvallende gelijkenissen te vinden zijn. We gaan even na welke adjectieven (op sommige punten) een parallelle evolutie hebben gekend, en welke zich op een heel eigen manier ontwikkeld hebben.

Een eerste opmerkelijk vergelijkingspunt heeft te maken met de vormkant van de adjectieven. Van de tien frequentste hedendaagse adjectieven van woede zijn er maar liefst zeven met een deelwoordelijk karakter. *Woedend* en *razend* zijn in oorsprong onvoltooide deelwoorden, *verontwaardigd*, *geïrriteerd*, *verbolgen*, *verongelijkt* en *ontstemd* voltooide deelwoorden.

Op het inhoudelijke vlak zijn er nog heel wat meer interessante gelijkenissen. Allereerst valt de parallelle evolutie van *boos* en *kwaad* op. Hoewel ze van duidelijk verschillende wortels afkomstig zijn – de oorsprong van *boos* ligt in de Indo-Europese wortel **bhu-s*, 'snel bewegen, zwellen', terwijl *kwaad* waarschijnlijk afkomstig is van een voor-Germaanse wortel met de betekenis 'vuil' – ontwikkelen ze zich in latere taalstadia op dezelfde manier. Beide adjectieven waren in het Middelnederlands al heel frequent, maar in de betekenis 'toornig, boos' waren ze erg zeldzaam. *Boos* en *kwaad* werden wel courant gebruikt in de betekenissen 'slecht' en 'gering, onaanzienlijk, nietswaardig'. In het Nieuwnederlands was het aandeel van de betekenis van woede voor beide adjectieven al heel wat groter. Ze bleven daarnaast ook beide 'slecht' beteken. In het hedendaagse Nederlands is zowel voor *boos* als *kwaad* de betekenis van 'woede' de belangrijkste (wel opvallender bij *boos* dan bij *kwaad*). De adjectieven kunnen allebei nog steeds staan voor 'slecht' in alle mogelijke facetten.

Net zoals bij *boos* en *kwaad* is ook in de basis van *verontwaardigd* het element 'gering' aanwezig. Zijn kernwoord *onwert* kon staan voor 'nietswaardig', en een van de mogelijke betekenissen van het

Middelnederlandse werkwoord *veronwerdigen* was ‘geringschatten, minachten’.

Etymologische verwantschap is er waarschijnlijk ook tussen *boos*, *verbolgen* en het leenwoord *furieus* (< Fr. *furieux*). *Boos* komt van het Indo-Europese grondwoord **bhu-s* en *verbolgen* van **bhel-*, **bhol-*, **bhj-*. Beide basissen dragen het betekenisaspect ‘zwellen’ in zich. Ze kunnen beschouwd worden als synonieme wortels. *Furieus* gaat volgens een van de gangbare hypothesen terug op de Indo-Europese stam **bhu-r* ‘snel bewegen’, die net als **bhu-s* ‘zwellen, snel bewegen’ een verlengde wortel is uit **bhu-*. Het is niet onwaarschijnlijk dat de concepten ‘zwellen’ en ‘snel en hevig bewegen’ in **bhū* op één enkele grondbetekenis of -vorm terug zijn te voeren. In wezen zijn beide immers inhoudelijk verwante begrippen: een hevige beweging gaat vaak gepaard met het groter worden of in elk geval groter *lijken* van datgene wat snel en hevig tekeergaat. Zo zal iemand die boos of opgewonden is vaak hevig bewegen en daarbij grote gebaren maken, een hoge borst opzetten, als het ware ‘opzwellen’.

Ook *razend*, *woedend* en het leenwoord *furieus* vertonen inhoudelijk duidelijke overeenkomsten. Zo hebben de drie adjectieven in het moderne Nederlands nagenoeg dezelfde betekenis: ze drukken een hoge graad van woede uit. In de Middelnederlandse kernwoorden van *razend* en *woedend* vinden we telkens het aspect ‘waanzin’ en ‘hevige begeerte’ terug. De oudste betekenis van *woet* is ‘waanzin, razernij’, en later komen daar ‘hartstocht, toorn’ en ‘brandende begeerte’ bij. Het werkwoord *rasen* betekende onder meer ‘razen, dol zijn’ en ‘gek, waanzinnig zijn’, en het adjectief *rasende* wordt in het *Middelnederlands Woordenboek* verklaard als ‘*razend*, *dol*, *buiten zichzelf*, *waanzinnig*, van *hartstocht*, vooral van woede’. Dezelfde elementen vinden we in de ontwikkeling van *furieus* terug. Het Franse *furieux* had oorspronkelijk de betekenis ‘zo woedend dat men zichzelf niet beheerst’, maar later werden daar nog ‘waanzinnig, geneigd tot geweld’ en ‘overgeleverd aan een onstuimige passie’ aan toegevoegd.

Net zoals bij het leenwoord *furieus* ligt de oorsprong van *geïrriteerd* niet in de vroegere taalstadia van het Nederlands. Over de precieze oorsprong van *geïrriteerd* is weinig bekend. We weten enkel dat het werkwoord *irriteren*, mogelijk via het Franse *irriter*, ontleend is aan het Latijnse *irritare*, wat ‘prikkelen, boos maken’ betekent. De herkomst van *irritare* is onbekend.

Ontstemd en *verongelijkt* vertonen, op hun deelwoordkarakter na, geen gelijkenissen met de andere woede-adjectieven wat hun evolutie betreft. *Ontstemd* heeft zijn oorsprong in het substantief *stem*. In het Middelnederlands bestond, naast het substantief *stemme*, het afgeleide werkwoord *stemmen* hoogstwaarschijnlijk al. Het betekende dan ‘zijn stem laten horen, geluid geven, roepen’. In het

Nieuwnederlands krijgt zowel *stem* als *stemmen* een groter toepassingsbereik. *Stem* kan slaan op de ‘inwendige stem, het gemoed’ en *stemmen* kan gebruikt worden voor ‘op de juiste toon brengen’ of ‘in een bepaalde gemoedstoestand brengen’. Naast *stemmen* ontstond ook het werkwoord *ontstemmen*: ‘de juiste toon doen verliezen’, ‘iemand in een onaangename stemming brengen’. *Ontstemd* kan vandaag nog in beide betekenissen worden gebruikt.

Verongelijkt gaat terug op het werkwoord *verongelijken* ‘iemand onrecht aandoen, iemand schade of nadeel berokkenen’. Dat werkwoord vinden we al in het Middelnederlands terug in die betekenis. Waarschijnlijk is het werkwoord *verongelijken* ontstaan uit het substantief *ongelijk* in zijn betekenis ‘onrecht dat iemand wordt aangedaan, onbillijke behandeling’. In het adjectief *verongelijkt* vinden we dat betekeniselement nog steeds terug. Iemand die verongelijkt is, is boos om onrecht dat hem, naar zijn gevoel, wordt aangedaan.

Nieuwe woorden, even boos

Als we de huidige frequente adjectieven van woede door een historische bril bekijken, vallen binnen de woordenschat aardig wat verschuivingen en vernieuwingen op. Van de tien courantste adjectieven blijken er maar weinig echt oud in de specifieke betekenis van ‘woede’. Amper twee adjectieven werden ook in het Middelnederlands al vaak gebruikt om boosheid uit te drukken: alleen het eerste, *razend*, is nog altijd algemeen bruikbaar. *Verbolgen* is beperkt geraakt tot het formele register. De woordenschat voor het concept ‘woede’ wordt dus blijkbaar geregeld vernieuwd. Veel oude woorden (zoals *erre*, *gram*) leggen het loodje, terwijl er voortdurend andere het terrein veroveren. Zal het jonge *pissed* (off) bijvoorbeeld via de informele taal ook in het gewone taalgebruik binnen kunnen dringen, of verdwijnt het na een tijd onopgemerkt weer via de achterdeur? Blijven *boos*, *woedend* en *kwaad* even dominant, of komt er aflossing van de wacht?

In ieder geval blijven we met zijn allen even boos als vroeger, maar nu doen we dat met andere woorden.

An De Meersman is assistent bij de vakgroep Nederlands van het departement Vertaalkunde van de Hogeschool Gent. Ze bereidt een proefschrift voor over woede-adjectieven in het Nederlands.

e-mail: an.demeersman@hogent.be

Taalkronkels

Wat doet het hondje?

ALBERT OOSTERHOF

Een van de versjes die door de onderwijzer Simon Abramsz. werden verzameld in zijn *Rijmpjes en versjes uit de oude doos* gaat als volgt:

Wat doet het hondje? Waf, waf! Wat doet het koetje? Boe, boe! De schaapjes roepen: Mê, mê! De geitjes roepen: Bê, bê! Het haantje: Kukeleku! En het poesje: Mauw!

(Uit de 5^e druk (1937?), zie dbnl.org/tekst/abra007rijm02_01/abra007rijm02_01_0072.htm)

Het spelletje waarbij ouders hun baby of peuter op commando het geluid van een dier laten nadoen, gaat al even mee. Maar de nabootsing is door de decennia heen veranderd, want in het versje uit de oude doos roepen de schapen blijkbaar *mê, mê* en de geiten *bê, bê*.

Het internet staat vol met forums en weblogs waarop ouders hoog opgeven van de prestaties van hun kinderen. Ik heb eens opgezocht welke dierenimitaties zoal op die pagina's gerapporteerd worden. Daar heb ik een aantal dieren-geluiden uit boekjes voor peuters aan toegevoegd. Informatie uit die boekjes is onderstreept weergegeven in onderstaande tabel. Als een nabootsing meer dan eens voorkomt, geven de cijfers aan hoeveel voorkomens er zijn.

hond (16)	koe (13)	schaap (8)	paard (6)	poes (4)	kip (5)	muis (3)	eend (2)
<i>waf waf</i> (4+1)	<i>boe</i> (4)	<i>beeh</i> (2)	<i>hihi</i> (2)	<i>mauw</i> (2)	<i>tok tok tok</i> (1+1)	<i>piep piep piep</i>	<i>kwak kwak</i>
<i>woef woef</i> (2+1)	<i>boe boe</i> (1+3)	<i>bèè</i>	<i>ieie</i>	<i>miau</i> (1+1)			<i>kwak kwak</i>
		<i>bèèè bèèè</i>	<i>hihihi</i>	varken (4)	<i>tokketok</i>	<i>piep piep</i> (2)	vogel (2)
<i>waf</i> (2)	<i>boe</i>	<i>bèèèè bèèèè</i>	<i>hihihihi</i>	<i>knor knor</i>	<i>tok tok</i> (2)		<i>tsjeep</i>
<i>waf</i> ("eigenlijk wa")	<i>boeoeoeoe</i>	<i>bèèèè</i>	<i>hihi hihi</i>	<i>knor</i> (2)	slang (2)	beer (1)	"armpjes in de lucht zwaaien"
<i>waf waf</i>		<i>bèèèè</i>	geit (1)	<i>knor knor</i>	<i>ssssss</i>	<i>grrrr</i>	
<i>waf waf waf</i>	<i>boeoeoeoh</i>	<i>beh</i>	<i>mè mè</i>	<i>knor</i>	<i>siss siss</i>	bij (2)	
<i>woef woef woef</i>		<i>mèèèèè</i>	kikker (1)	walrus (1)	uil (2)	<i>bzzz</i>	konijn (2)
<i>oef oef oef</i>	<i>beu</i>	<i>mèèèèè</i>	<i>kwaak</i>	<i>goela goela goela</i>	<i>woeh</i>	<i>zoem zoem</i>	<i>snuf snuf</i>
<i>woe woe</i>					<i>oe-hoe</i>		"snifsnif (met het neusje)"
					vos (1)	haan (1)	
					<i>jie jie</i>	<i>kukelekuu</i>	

Tegenwoordig roept het schaap dus meestal *bèè* en de geit *mè mè*. In ons corpus van dierengeluiden blijken de hond en de koe het best vertegenwoordigd te zijn. Bij deze dieren is er ook een begin van consensus over het geluid dat ze maken. Het blaffen van de hond wordt meestal nagebootst als *waf*; het loeien van de koe als *boe*.

De meeste ouders studeren dieren in die aangetroffen worden rond huis en boerderij. In vergelijking met de hond en de koe zijn enkele andere beesten, zoals het schaap en het paard, een beetje ondervetegenwoordigd. Voor het geluid dat deze dieren maken is niet echt een voor de hand liggende onomatopoeie beschikbaar. Terwijl *boe*, *woef* en *waf* gewoon opgezocht kunnen worden in een goed woordenboek, hebben de geluiden van schapen en paarden het woordenboek niet gehaald.

Vaak gebruiken peuters ook onomatopoeën om te verwijzen naar de dieren zelf. Sommige kinderen schijnen *wafwaf* te gebruiken als ze het over de hond hebben. In Vlaanderen heeft men het echter vooral over de *boeboe*. Regionale variatie in dit soort kindertaal is nog een leuk onderwerp voor verdere studie. Misschien spelen hier ook culturele aspecten mee, namelijk de manier waarop volwassenen omgaan met klanknabootsing in de kindertaal. Kindertaal zoals *dodo/pipi/kaka doen*,

boke ('boterham') en *boeboe* zijn typisch voor het Vlaamse Nederlands. Een woord als *boeboe* wordt vaak al gebruikt voordat baby's of peuters zelf beginnen te spreken. Sommige woorden uit de regionale kindertaal, zoals *pipi* en *dada*, dringen trouwens zelfs door tot de taal die de volwassenen onderling spreken. Maar soms stelt de aard van het dier de ouder met zijn goed fatsoen voor een verrassing:

Ik was met mijn zoontje aan het spelen in zijn speelhoek. Zegt hij opeens 'wat doet het hondje papa?'. Ik keek op en zat er een grote herdershond een, sorry, drol voor mijn neus aan het draaien, bij mijn raam!

(uit een bericht op <http://forum.vathorst.nu/index.php?topic=4067.0>)

Idioom & Co

Te gek voor woorden! Woorden voor gek

FILIP DEVOS

Het zonderlinge heeft de mens altijd aangetrokken, en het verwondert dan ook niet dat de taalgebruiker een heel gamma aan woorden en uitdrukkingen ter beschikking heeft om zonderlinge toestanden, zoals het gemis aan (gezond) verstand, en mensen die daarin verkeren, te typeren. Zot, gek, dwaas, dol, mal, idioot, krankzinnig, stompzinnig, waanzinnig, zwakzinnig, zonderling, geschift, onnozel, het zijn maar enkele voorbeelden van (zelfstandige en/of bijvoeglijke) naamwoorden die we al zeer lang kennen in het Nederlands. De wereld is een gekkenhuis, en in de taal is het blijkbaar niet anders.

Gek gaat terug op een woordvorm die 'instabiel, zich heen en weer bewegend' betekende, *dwaas* staat in verband met 'duizelen', *zot* gaat terug op het Franse *sot*, en ook *idioot* hebben we in de 14de eeuw ontleend aan het Frans, waar het 'dom, onontwikkeld' betekende, een vorm die zelf uit het Latijn kwam: *idiotia* voor 'ondeskundige, leek', terwijl het Griekse *idiotès* stond voor 'een gewoon burger, een leek'. In alle gevallen toont de etymologie dus aan dat deze woorden voor een min of meer zelfde begrip zich vrij negatief ontwikkeld hebben. Zo betekende *onnozel* oorspronkelijk 'onschuldig' en *mal* 'zwak'. En uit het verre Latijnse *quibus*, een naamvalsvorm van *quis* (met de betekenis 'welke?'), kon zo ook *kwibus* ontstaan.

We hebben rond het begrip 'gek' – andere woorden die ernaar verwijzen zijn *bezeten*, *halfgaar*, *horendol*, *hotel-debotel* – allerlei spreekwoorden en gezegden gebouwd (*zot zijn doet geen zeer*, *aan het lachen kent men de zot*, *iemand voor de zot/gek houden*, *de zot met iemand scheren*, *kinderen en gekken zeggen de waarheid*); we gebruiken allerlei uitdrukkingen om het kenmerk te versterken (*stapel(gek)*, *knetter(gek)*, *knotsgek*, *te gek om los te lopen*, *stekezet*, *toppezot*) en we vergelijken de zotheid of gekheid met concrete voorwerpen. Je kunt zo zot/gek zijn *als een aap*, *als een (achter)deur*, *als een balletje*, *als een bos uien*, *als een cent*, *als een drilnoot*, *als een haspel*, *als een kanon*, *als een kip*, *als een lier*, *als een molen*, *als een muts* (vergelijk het spreekwoord *hij is zo zot niet als zijn muts staat*), *als een mus*, *als een orgel*, *als een rad*, *als een stekker*, *als een tol*, *als een (draai)top*, *als een ui* of *als een (wagen) wiel*. Je kunt het zo gek niet bedenken of de taalgebruiker komt wel met zeer vreemd lijkende vergelijkingen op de proppen. Alsof hij ze zelf soms niet allemaal op een rijtje heeft. Naar een verklaring voor die vergelijkingen hoeft je je echter vaak niet gek te zoeken.

Zo gek als een ui

Opvallend vaak worden in bovenvermelde vergelijkende uitdrukkingen ronde, draaiende voorwerpen genoemd, of voorwerpen die men kan rollen of waar men aan moet draaien: *een bal*, *een cent*, *een draaitop*, *een haspel*, *een lier*, *een molen*, *een orgel*, *een tol*, *een top* en *een wiel* zijn daar sprekende voorbeelden van. Past ook *halfgare*

kwast niet in dit rijtje? Het zal bijvoorbeeld ook wel geen toeval zijn dat *een zottebol* (naast ‘iemand die zich dwaas aanstelt, een zot, iemand die zottebolt’) ook een soort bol betekent die in het bolspel wordt gebruikt. Het is een krulbol waarvan de ene zijde plat is, en de andere halfronde, waardoor die bol makkelijk van een rechte baan afwijkt. En hebben ook gekken niet wat vreemde gedachten in het hoofd, waardoor ze wel eens ‘afwijkend’ worden genoemd? Ook dieren die rare bekken trekken (*een aap*) of veel rondhuppelen (*een mus, een kip*) vinden we in deze vergelijkingen.

Maar het zijn vooral de uitdrukkingen *zo gek als een deur* en *zo gek als een ui* die het met lengtes voorsprong halen wat frequentie in het taalgebruik betreft. *Deur* staat hier echter niet voor datgene wat toegang verschaft tot een ruimte (zoals in *huisdeur, kastdeur* of *ovendeur*). In het Middelnederlands betekende *deur* onder meer ‘dwaas’. Die betekenis – *Van Dale* brengt het woord in verband met het werkwoord ‘duizelen’; vandaar de parallelle uitdrukking *zo dronken als een deur* – is tegenwoordig verloren gegaan, maar de taalgebruiker heeft toch de uitdrukking behouden. Meer nog: allicht ziet hij *een deur* als iets dat makkelijk opendraait, net zoals hij (de Vlaming althans) kan zeggen dat een schroef *zot (dol)* draait; en daarom heeft hij er allicht allerlei varianten aan toegevoegd: *zo zot als een achterdeur, draaideur, klapdeur, schuifdeur, schuurdeur, voordeur*. Zelfs *zo zot als een deurbel* en *een deurmat* komen voor. En dat *een gek* ook is gaan betekenen ‘beweegbare, met de wind meedraaiende kap, die men op een schoorsteen plaatst om het invallen van de wind te beletten en die ook als windwijzer dienst kan doen’ (*Van Dale*) heeft daarmee ook alles te maken. Lang niet gek, hoe woorden zich ontwikkelen!

De uitdrukking *zo gek als een ui* gaat hoogstwaarschijnlijk terug op de 13de-eeuwse medegezel van Sint-Franciscus, een zekere broeder Juniperus, die de verpersoonlijking was van de heilige onnozelheid. Via *zo gek als Juin* werd de uitdrukking *zo gek als een ui*. In veel dialecten is (*a*)*juin* namelijk een woord voor ‘ui’. En als je met uien kunt vergelijken, waarom dan niet met andere groenten? Inderdaad: ook *zo gek als een prei* of *zo gek als een bos wortels* komen voor. Volksetymologie, zeg maar.

Van Lotje getikt

Onder de vele uitdrukkingen waarmee we iemand ‘gek’ kunnen noemen, vinden we: *niet goed bij je verstand zijn, niet goed/wel bij je hoofd zijn, de kolder in de kop hebben, een gaatje in zijn hoofd hebben, een kronkel in de hersens hebben, er hapert iets in je bovenkamer, zijn volle verstand niet hebben, het is je in je bol geslagen, een steekjel een vijs los hebben, een vijs kwijt zijn, ze niet allemaal op een rijtje hebben, ze vangen, kierewiet zijn, geschift zijn, van God verlaten zijn. Iemand waar kosten aan zijn, of bij wie een hoek af is, kun je ook benoemen met: een klap van de molen gehad hebben, met molentjes lopen, niet goed wijs zijn, niet goed snik zijn, niet normaal zijn, van de ratten besnuffeld/gebeten/geneukt zijn, of van Lotje getikt zijn.*

Veel van die uitdrukkingen zijn vrij doorzichtig: wie *een slag of een klap van de molen (of de meelzak) heeft gekregen*, zal wel aan het hoofd geraakt zijn. *Van Lotje getikt* is een uitdrukking die *Van Dale* rond 1854 situeert en waarin vermoedelijk een verkorting van de naam Charlotte terug te vinden is. Een variant luidt: *hij is van lorretje getikt*, waar *lorretje* een scheepsterm zou zijn voor een soort mast. Een andere nevenvorm is *van lorretje gepikt zijn*, waarbij *lorretje* staat voor een papegaai. De dwaas doet immers als een papegaai: hij praat wel, maar zegt eigenlijk niets.

Ten slotte nog dit: *zot* zijn ze in Vlaanderen (cf. *zothuis, zotteklap, zottekenspel*), *gek* in Nederland (cf. *gekkenhuis* en de voor Nederlanders zo typerende uitdrukking *doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg*). Hoe dan ook, ‘zot’ en ‘gek’ staan ook voor speelse onbezorgdheid. *Zot zijn doet geen zeer. Gek zijn doet geen pijn. Gek zijn is (zelfs) gezond.*

Deze bijdrage, geschreven op verzoek van de krant De Standaard, verscheen (in een gewijzigde versie) in een speciale bijlage bij de krant van 3 februari 2009, een jaarlijks dossier rond geestelijke gezondheid (zie <http://www.standaard.be/tegek>).

Broodje taal

De puntjes op die andere i's

LINDE VAN DE WALLE

In een lang vervlogen tijdperk, toen alle schriftelijke communicatie nog zonder toetsenbord gebeurde, ons handschrift nog verzorgd moest zijn en enkel dokters zich wel eens aan een misstap durfden te wagen, kon je de minutieuze schrijver herkennen aan de schrijfwijze van zijn i: nooit schreef hij een staafje zonder punt. Als klavierhabitués vormt de i voor ons echter al lang geen uitdaging meer. Speciaal voor alle punctuelen vindt u hier daarom drie andere i's, die met stip zonder puntje geschreven worden.

Puntje 1: het streepje

Uw toetsenbord, tekstverwerker en spellingcorrector steunen u normaal gezien door dik en dun, maar af en toe laten ze ook wel eens een steekje, of liever, een streepje vallen. Zo houdt u er maar beter zelf uw hoofd bij wanneer u een korte (deel)zin tussen gedachtestreepjes schrijft. Voor het gedachtestreepje wordt bij voorkeur niet het traditionele koppelteken of afbreekteken (-) gebruikt, maar het wat langere halve kastlijntje (–), zo suggereert men op Taaladvies.net. Op uw toetsenbord staat het niet, maar u kunt het wel als symbool invoegen of uw tekstverwerkingsprogramma zo instellen dat een koppelteken automatisch in een half kastlijntje wordt omgezet. Die automatische instelling levert soms streepjes van ongelijke lengte op. Let daarvoor op en controleer ook of zowel voor als na het gedachtestreepje een spatie staat. Behoed u echter voor

hypercorrectie: een koppelteken blijft korter dan een gedachtestreepje en wordt voorafgegaan noch gevolgd door een spatie.

Puntje 2: mis poes!

Zijn uw gedachtestreepjes steeds even lang en plaatst u telkens een spatie voor en na elk streepje? Is punctualiteit uw devies? Dan is er veel kans dat u in uitdrukkingen als *een van de* of *een of meer* op het telwoord *één* nooit de uitspraaktekens vergeet. Uw nauwgezetheid siert u, en met u vele anderen. Toch staat er in de *Woordenlijst* een regel die ingaat tegen uw consequente houding: 'Er komen alleen uitspraaktekens op *een* als het een telwoord is en het ten onrechte als lidwoord zou kunnen worden gelezen. [...] In vaste uitdrukkingen als *een van de* en *een of meer* enzovoort blijkt voldoende uit de context dat het om het telwoord *één* en niet om het lidwoord *een* gaat. Uitspraaktekens zijn hier dus overbodig.' Verbaast dat u? Geen nood. Punctueel als u bent, maakt u zich die regel vast snel eigen.

Puntje 3: drie puntjes

Nemen we punctualiteit letterlijk, dan is het (kwistige) gebruik van het beletselteken daar een mooi voorbeeld van. Toch brengt dat leesteken, beter bekend als *de drie puntjes*, ons niet veel verder dan een letterlijke interpretatie, want de notatiewijze ervan blijkt vaak op willekeur te berusten.

Drie puntjes (1)

Ten eerste weet men dikwijls niet of er voor en/of na het beletselteken een spatie nodig is. Drie gerenommeerde taaladvieswebsites weten dat wel, al delen ze jammer genoeg niet volledig dezelfde mening. Volgens OnzeTaal.nl en VRTtaal.net wordt een beletselteken steeds voorafgegaan en gevolgd door een spatie; enkel wanneer een woord wordt afgebroken, komt er geen spatie voor het beletselteken. Op Taaladvies.net wordt die regel echter nog ingeperkt: de spatie na het beletselteken vervalt wanneer het leesteken gevolgd wordt door een vraagteken of uitroepteken. Dat betekent dat de drie websites het eens zijn over het spatiegebruik in de eerste zin hieronder, voorbeeld (1), maar dat de spatie die in voorbeelden (2) en (3) volgens de regel van OnzeTaal.nl en VRTtaal.net na het beletselteken moet komen (2a en 3a), er niet mag staan volgens het advies op Taaladvies.net (2b en 3b).

- (1) ‘Hij heeft haar godv... zo ver gekregen dat ze zich ... Waarom heeft hij dat toch gedaan?’
(2a) ‘Wát nou ...!’
(2b) ‘Wát nou ...!’
(3a) ‘Wat wil je eten: pannenkoeken, spaghetti, patat ...?’
(3b) ‘Wat wil je eten: pannenkoeken, spaghetti, patat ...?’

Welk advies u nu moet volgen, blijft onduidelijk. Onthoudt u niet graag regels? Kies dan voor de regels van OnzeTaal.nl en VRTtaal.net en plaats altijd een spatie voor en na het beletselteken. Vertrouwt u liever op het advies van de Nederlandse Taalunie? Ga dan voor de regel van Taaladvies.net en schrap de spatie na een beletselteken voor een vraag- en uitroepteken. Dat doet men trouwens in de praktijk ook op OnzeTaal.nl, waar ik de voorbeeldzinnen (2b) en (3b) vond (In de voorbeeldzin op OnzeTaal.nl spelt men *pannenkoeken* als *pannekoeken*. Volgens de witte spelling is die variant correct naast de vorm met een tussen-n).

Drie puntjes (2)

Over een tweede kwestie waaraan u mogelijk twijfelt bij het schrijven van beletseltekens, zijn de taaladvieswebsites het geluk-

kig wel eens: tenzij het beletselteken tussen haakjes staat, volgt na een zin die eindigt op een beletselteken nooit een extra punt. Met vier op een rij, zoals in voorbeeldzin (4a), scoort u dus niet.

- (4a) * ‘Hij heeft haar zo ver gekregen dat ze zich’
(4b) ‘Hij heeft haar zo ver gekregen dat ze zich ...’

Drie puntjes (3)

Ten slotte moet u een komma voor een beletselteken dat gebruikt wordt ter afbreking van onvolledige opsommingen schrappen: verkies voorbeeldzin (5b) boven (5a). Nog beter is (5c), waarin u het beletselteken vervangt door *enzovoort* of *et cetera*, bij voorkeur voluit geschreven.

- (5a) * Omdat hij niet van drukte houdt, zeggen amusementsparken als Walibi, Bobbejaanland, Bellewaerde, ... hem niets.
(5b) Omdat hij niet van drukte houdt, zeggen amusementsparken als Walibi, Bobbejaanland, Bellewaerde ... hem niets.
(5b) Omdat hij niet van drukte houdt, zeggen amusementsparken als Walibi, Bobbejaanland, Bellewaerde enzovoort hem niets.

Nog meer punctualiteit

Ook met een klavier kunt u zelf dus nog de puntjes op de i zetten. Begin alvast bij de gedachtestreepjes, de uitspraaktekens en de beletseltekens. Meer tips vindt u na wat getokkel en enkele muis-klikken ook op OnzeTaal.nl, Taaladvies.net en VRTtaal.net.

Linde Van de Walle is als praktijkassistent verbonden aan de vakgroep Nederlandse taalkunde en taalbeheersing van de Katholieke Universiteit Leuven.

e-mail: Linde.VandeWalle@arts.kuleuven.be

Interview

Jona Hebbrecht over Academisch Nederlands

EVELIEN VAN RENTERGHEM

Jona Hebbrecht is medewerker van het Huis van het Nederlands Brussel. Al vier jaar lang is ze nauw betrokken bij het project 'Academisch Nederlands', dat ondersteuning geeft aan studenten die moeite hebben met het Nederlands op academisch niveau. Jona coördineert het project en zorgt ook voor de taalondersteuning aan het departement lerarenopleiding en gezondheidszorg van de Hogeschool-Universiteit Brussel (HUB).

Hoe is het project 'Academisch Nederlands' tot stand gekomen?

Het Huis van het Nederlands is in 2004 begonnen op verzoek van de Nederlandstalige Brusselse instellingen voor hoger onderwijs, die merkten dat de taalvaardigheid van hun studenten achteruitging. De instellingen zijn met die vaststelling naar de Vlaamse Gemeenschapscommissie gegaan en die heeft hen naar ons doorverwezen. Wij hebben dan in de eerste plaats een enquête opgesteld, waarin we zowel bij studenten als bij docenten peilden naar hun behoeftes en verwachtingen met betrekking tot het academisch Nederlands. Op basis van de resultaten zijn we begonnen met een pilootfase aan de Erasmushogeschool. Geleidelijk aan hebben we ons werkterrein uitgebreid en op dit moment is er een samenwerking met alle Nederlandstalige Brusselse instellingen voor hoger onderwijs. Er zijn verschillende ondersteuningscentra aan de Erasmushogeschool, de Vrije Universiteit Brussel en de Hogeschool Universiteit Brussel.

Jullie begeleiden studenten die problemen hebben met het Nederlands op academisch niveau. Zijn dat dan vooral studenten die het Nederlands niet als moedertaal hebben?

Onze doelgroep zijn taalzwakke studenten, zowel autochtoon als allochtoon, die het moeilijk hebben met het Nederlands dat op academisch niveau gebruikt wordt. We willen dus eigenlijk alle studenten bereiken die wel de capaciteiten hebben om een studie in het hoger onderwijs te volgen, maar voor wie Nederlands een struikelblok is. Die problemen kunnen verschillende oorzaken hebben, bijvoorbeeld dat ze een andere thuistaal hebben, of dat ze een vooropleiding gehad hebben waarin het Nederlands een minder prominente rol speelde of dat ze gewoon minder sterk zijn in

Nederlands. We richten onze taalondersteuning in de eerste plaats op de studenten uit het eerste jaar, maar ook studenten die daarna nog de behoefte voelen aan begeleiding mogen langskomen. Zij komen dan meestal minder frequent, omdat ze het academisch Nederlands al beter onder de knie hebben.

Hoe gaan jullie tewerk?

De aanpak verschilt van instelling tot instelling en van opleiding tot opleiding. Meestal bieden we de studenten een combinatie aan van groepssessies en individuele begeleiding. Binnen de individuele begeleiding zit ook begeleiding op afstand. Als studenten bijvoorbeeld een vraag hebben bij een bepaalde taak, dan kunnen ze via e-mail feedback krijgen. We proberen altijd zoveel mogelijk van de leerstof en de taken die in hun opleiding aan bod komen uit te gaan. Studenten hebben sowieso al een heel druk curriculum en daarom willen we zoveel mogelijk

vermijden dat onze begeleiding voor extra werk zorgt. Het is ook gewoon veel nuttiger om hen met concreet materiaal te laten werken. In sommige

opleidingen waarin het Nederlands een zeer belangrijk onderdeel is, zoals bijvoorbeeld een lerarenopleiding, werkt men zelfs met een taalportfolio, waarin studenten hun vooruitgang bijhouden. Aan zo'n portfolio kunnen dan studiepunten worden toegekend. Naast de individuele begeleiding organiseren we ook groepssessies voor verschillende opleidingen.

Waarover gaan die groepssessies zoal?

We werken rond thema's waar verschillende studenten het moeilijk mee hebben. Zo geven we lessen rond presenteren, het verbeteren van spreekvaardigheid of rond grammaticale zaken als spelling, werkwoordregels, enzovoort. Vaak is het nodig om de regels nog eens op te frissen. We leren de studenten ook omgaan met academische woordenschat. We geven hun bijvoorbeeld strategieën die ze kunnen gebruiken wanneer ze in de cursus een woord tegenkomen dat ze niet begrijpen. Indien nodig, ontwikkelen we ook ses-

sies op maat voor een bepaalde instelling. Zo hebben we onlangs een aantal sessies gegeven rond het schrijven van een meesterproef. Sommige opleidingen besteden weinig aandacht aan taal, waardoor studenten in het derde jaar, bij het schrijven van hun meesterproef, opeens geconfronteerd worden met een aantal taalvragen. Die kunnen ze dan tijdens zo'n groepssessie bespreken.

Hoe komen de studenten bij jullie terecht?

Sommige studenten komen uit eigen initiatief langs, anderen worden naar ons doorverwezen door een docent. Er zijn ook instellingen waar er in het eerste jaar een screening gebeurt binnen de opleiding. Onze begeleiding krijgt dan een meer verplicht karakter.

Wat houdt die screening van studenten precies in?

Alle eerstejaarsstudenten van een bepaalde opleiding worden dan onderworpen aan een taalttest. Het Huis van het Nederlands biedt twee mogelijke taalproe-

ven aan: het schrijven van een motivatie-

tekst en een diagnostische toets. Een opleiding kan ook beslissen om een eigen test te gebruiken. Bij de motivatietekst wordt de studenten gevraagd om in een tweehonderdvijftigtal woorden te motiveren waarom ze voor een bepaalde studie gekozen hebben en wat ze daarmee wensen te bereiken. Wij verbeteren die tekst dan aan de hand van een correctiesleutel, die rekening houdt met elementen als tekststructuur, zinsbouw, spelling, grammatica en woordenschat. Op die manier krijgt de student al bij het begin van het academiejaar een algemeen beeld van zijn of haar taalvaardigheid. De diagnostische toets gebruiken we om na te gaan waar de knelpunten precies zitten.

Dus na de motivatietekst volgt er een diagnostische toets?

Niet noodzakelijk. Als studenten een onvoldoende halen op de motivatietekst volgt er altijd eerst een gesprek met iemand van

Onze doelgroep zijn taalzwakke studenten, zowel autochtoon als allochtoon, die het moeilijk hebben met het Nederlands dat op academisch niveau gebruikt wordt.

het Huis van het Nederlands of met een docent van de opleiding. Als we op basis van het gesprek tot een ontwikkelingsplan kunnen komen, dan is dat meestal voldoende. Soms merken we echter dat het handig is om op basis van een aantal extra oefeningen een diepere diagnose te stellen en dan kan de diagnostische toets van pas komen. Bij die toets moet de student oefeningen maken die peilen naar zijn kennis van de woordenschat, de werkwoordvervoeging, het invullen van voorzetsels, enzovoort.

Maken anderstalige studenten andere taalfouten dan moedertaalsprekers van het Nederlands?

Op basis van de motivatieteksten hebben wij een analyse gemaakt van de fouten die afhankelijk van de taalachtergrond gemaakt worden. Wat ons verbaasde, was dat de top drie van fouten gemeenschappelijk was. Daarmee bedoel ik dat de drie meest voorkomenende fouten bij anderstaligen ook het meeste bij Nederlandstaligen voorkomen. Het gaat in de eerste plaats om een gebrek aan basisstructuur in de tekst, ten tweede om fouten tegen het stijlregister en ten derde om een beperkt woordenschatgebruik. Daarnaast maken anderstaligen en meertaligen ook specifieke fouten, vooral tegen het gebruik van lidwoorden, verwijswoorden, voornaamwoorden en voorzetsels. Daar hebben zij meer moeite mee dan moedertaalsprekers.

Begeleiden jullie ook de docenten?

Op verzoek van bepaalde docenten of instellingen organiseren wij vormingssessies waarin wij docenten tonen hoe zij een cursus talig minder hoogdrempelig kunnen maken. Soms kunnen docenten al met een aantal kleine aanpassingen tegemoetkomen aan de noden van hun studenten. Tijdens de vormingssessies tonen wij hun bijvoorbeeld hoe ze hun cursus begrijpelijker kunnen maken door het visualiseren van bepaalde elementen of door de cursus te voorzien van een goede inhoudstafel of van een terminologielijst waarin moeilijke woorden worden verklaard.

Wat vinden de docenten van jullie project?

Docenten die merken dat de taalvaardigheid van hun studenten te wensen overlaat, zijn blij dat ze de mogelijkheid hebben om die studenten naar ons door te verwijzen. Toch merken we dat het eigenlijk nog de grootste uitdaging is om vakdocenten voor

ons project warm te maken. Docenten zouden eigenlijk de reflex moeten krijgen om taalzwakke studenten consequent door te verwijzen en ook om de studenten op hun taalproblemen te wijzen. We merken ook dat het meer effect heeft wanneer een vakdocent, bijvoorbeeld een docent economie, een opmerking maakt over het taalgebruik van een student dan wanneer een taaldocent dat doet.

Ik kan me voorstellen dat niet alle studenten even enthousiast zijn wanneer ze extra taallessen moeten volgen.

We zijn nu vier jaar bezig en we merken dat de reacties heel positief zijn. Soms heeft het bij studenten wel wat tijd nodig voor ze beseffen dat de begeleiding hen echt wel helpt en dat het iets is wat belangrijk is en wat ze nodig hebben. Toch zien we dat ze na een aantal begeleidingssessies allemaal zeer enthousiast zijn, omdat ze merken dat het echt iets uithaalt. Ze vinden het vooral positief dat we telkens een aanpak op maat uitstippelen en dat er een duidelijke link is met de opleiding die ze volgen.

Hoe ziet de toekomst eruit voor het Academisch Nederlands?

Veel hangt af van de Brusselse instellingen zelf. Wij proberen samen met hen tot een coherent taalbeleidsplan te komen, wat

betekent dat we samen nadenken over een aantal afspraken rond taal en over hoe men in de verschillende opleidingen aan taal gaat werken. Wij wisselen ook met instellingen buiten Brussel expertise uit. Zo zijn we vertegenwoordigd op het Vlaams-Nederlands platform voor het taalbeleid in het hoger onderwijs, waar we onze vakkennis uitwisselen met Vlaamse en Nederlandse hogescholen en universiteiten.

Tot slot nog een persoonlijke vraag. Vind je je job na vier jaar nog altijd even boeiend?

Jazeker, het is een heel gevarieerde baan, want je werkt nauw samen met studenten en docenten. Het is boeiend dat je de studenten individueel kunt begeleiden, waardoor je hen duidelijk ziet groeien tijdens hun loopbaan aan de hogeschool of universiteit. Je krijgt ook enorm veel positieve energie van de studenten. Kortom: de job geeft veel voldoening.

Het is boeiend dat je de studenten individueel kunt begeleiden, waardoor je hen duidelijk ziet groeien tijdens hun loopbaan aan de hogeschool of universiteit.

Taalwerk

Oude dagboeken tot leven gebracht.

16de-eeuws Brussels van Jan De Pottre

CHRIS DEWULF

De Antwerpse Universiteit en de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (KANTL) werken samen aan een database van 15de- en 16de-eeuwse egodocumenten. Met egodocumenten worden in eerste instantie dagboeken bedoeld. De bedoeling is dat deze dagboeken als basis zullen dienen voor taalkundig onderzoek. Daarvan wordt in deze bijdrage een mooi voorbeeld gegeven.

Het dagboek als bron voor de studie van oudere taal

Waarom zoeken we naar een genre dat behoorlijk moeilijk te vinden is? Wel, eigenlijk zijn er een aantal zaken die dagboeken voor hebben op andere teksten uit de namiddeleeuwse periode:

1. De auteur schrijft voor zichzelf of voor zijn naaste familie, en hoeft daarbij niet te letten op zijn taalgebruik. Zo sluipen regionale of lokale aspecten van taal in zijn schrift.
2. In een dagboek staan – uiteraard – allerlei gegevens over de auteur en zijn leven. De tekst geeft dus zelf een antwoord op vragen over de herkomst, de sociale klasse en de levensloop van de auteur. Dit soort vragen zijn belangrijk bij het inschatten van de authenticiteit van het taalgebruik. Iemand die zijn hele leven in dezelfde regio is gebleven, heeft bijvoorbeeld vermoedelijk een sterker lokaal gekleurd taalgebruik dan iemand die langere periodes in verschillende gewesten heeft geleefd.

3. Verder is het kenmerkend voor dagboeken dat ze gedateerd zijn. Zo weten we natuurlijk wanneer de taalfeiten die we waarnemen, voorkomen.

Deze drie punten maken dat een dagboek, zoals dat van de 16de-eeuwse Brusselaar Jan De Pottre, ons meer over in dit geval het 16de-eeuwse Brussels kan zeggen dan andere teksten.¹ Bij 'andere teksten' denken we bijvoorbeeld aan literaire teksten, die door professionele schrijvers zijn gemaakt. Die bevatten meestal verschillende taallagen uit meerdere plaatsen en meerdere tijdstippen, doordat ze stapsgewijs, en door veel kopiëren, gedurende een langere periode tot stand zijn gekomen.

In de historische taalkunde van het Nederlands wordt onder andere bekeken hoe de veronderstelde variatie in de Germaanse dialecten in vroegere tijden is geëvo-lueerd tot wat we nu in de huidige dialecten kunnen waarnemen. We beschikken daarbij onder meer over grote corpora die ons alvast twee ijkpunten geven: voor het Middelnederlands worden vaak oorkondeverzamelingen gebruikt, zoals het Corpus Gysseling (uit de 13de eeuw) en het Corpus Van Reenen-Mulder (uit de 14de eeuw). Voor de 19de en 20ste eeuw bestaat een hele reeks moderne dialectcorpora. Voor de periode tussen de 14de eeuw en de 19de eeuw hebben we op dit moment echter nog niet veel materiaal ter beschikking. De twee types taalverzamelingen die hierboven worden beschreven, zijn bovendien moeilijk samen te stellen voor die tussenliggende periode. Bij de dialectcorpora ligt het voor de hand hoe dit komt: we kunnen aan de dialectsprekers van meer dan honderdvijftig jaar geleden niet meer gaan vragen hoe ze een woord uitspraken.

Bij de oorkonden, die we voor de 13de en 14de eeuw zo nuttig vinden, stelt er zich op een bepaald moment in de geschiedenis een ander probleem. De oude oorkonden die in een bepaalde stad of gemeente een gebeurtenis van lokaal belang vastlegden, werden door de bank genomen gemaakt door een van de mensen in het lokale bestuur die konden schrijven. Dat waren in veel gevallen mensen die een band met de plaats en het lokale dialect hadden. Na de middeleeuwen, met de opkomst van sterke centrale overheden, wordt het schrijven van dat soort teksten meer en meer verricht door professionele schrijvers van officiële teksten. Bovendien schikken dat soort teksten zich in de aanloop naar de 17de eeuw in toenemende mate naar de opkomende bovenregionale taal. In de 15de eeuw komen we waarschijnlijk nog weg met de oorkonde als getuige van een soort regionale taal, maar daarna raakt ook die bron opgedroogd.

In wat volgt wordt uiteengezet hoe het gebruik van de lokale taal in namiddeleeuwse dagboeken helpt om een taalverandering in kaart te brengen.

Jan De Pottre, Brussels koopman (°Brussel, 14 mei 1525 - *Brussel, 9 oktober 1601)

Jans ouders waren handelaren, een activiteit die hij zelf een tijd heeft voortgezet. Daardoor was hij bemiddeld, al maakte hem dat niet immuun voor de lasten die de Spaanse bezetting met zich bracht. Als gevolg van zijn status bekleedde hij na zijn leven als handelaar een aantal vooraanstaande functies in Brussel. Hij was getrouwd met ene Magdalena Trysens (°30 november 1549), met wie hij vijf kinderen had. Zijn geschriften, die in een boekje zijn samengebonden, bestaan uit een kroniek en een dagboek. Het kroniekgedeelte bestrijkt de periode van de 14de eeuw tot Jans tijd, en is uiteraard voor een groot deel uit andere bronnen overgeschreven. Het dagboek zelf begint op 12 december 1549 en loopt, wat Jans originele tekst betreft, tot het voorjaar van 1601. Daarop volgen nog wat aanvullingen van zijn zoon. Het is uit het tweede gedeelte, dat als originele tekst door Jan De Pottre is geschreven, dat we informatie uit het Brussels/Brabants van zijn tijd kunnen halen.

Bracht en brocht, maken en moken

In veel dialecten van het Nederlands wordt de verleden tijd van *brenghen* (*bracht, brachten, gebracht*) uitgesproken met een *o*. *Bracht* klinkt dan als *brocht*. De uitleg die daarvoor wordt gegeven, is de volgende. *Bracht* had in het oude Germaans een *n*: *brancht*. Die *n* kon gemakkelijk de vocaal beïnvloeden en weer verdwijnen, en had het effect die vocaal tijdelijk lang te maken. Wanneer de *n* volledig was verdwenen, kon de vocaal weer verkorten: *brancht* > *braa⁽ⁿ⁾cht* > *braacht* > *bracht*.

In de kustdialecten van het Germaans (Vlaams-Zeeuws-Hollands, Saksisch, en ook Engels) bestond bovendien de neiging om de lang geworden *aa* te ‘verdonkeren’ tot *oo*. Dit is allemaal gebeurd vóór de periode waarin geschreven bronnen zijn overgeleverd voor het Nederlands, dus lang vóór het Middelnederlands. In die dialecten vond dus de volgende verschuiving plaats: *brancht* > *broo⁽ⁿ⁾cht* > *broocht* > *brocht*. De uitspraak is in het hedendaagse Engels trouwens nog steeds lang, maar ook duidelijk *oo*-achtig (*brought*). Als we naar Middelnederlandse data kijken, dan zien we ook in de spelling de vorm *brocht* verschijnen in de kustdialecten (dus het westen en het noorden van het taalgebied), terwijl we voor de meer oostelijk gesitueerde dialecten (Brabant, Limburg) gewoon *bracht* vinden.

Wanneer we er de dialectgegevens van nu bij betrekken, zien we een spectaculair verschil. Niet alleen de kustdialecten, maar ook de Brabantse en Limburgse dialecten kennen *brocht*. Betekent dit dat er zich na de middeleeuwen nog een grote expansie van kust-dialectische verschijnselen naar Brabant heeft voorgedaan? In de (taal)geschiedenisboekjes vernemen we nochtans dat het juist het hertogdom Brabant is, met Antwerpen als handelscentrum, dat het economische en culturele centrum van de Nederlanden werd tot de Spaanse bezetting. En verder leren we dat door die machtspositie de Brabantse dialecten de andere contreien hebben beïnvloed, wat dan met de term ‘Brabantse expansie’ wordt verwoord.

De oplossing voor dit probleem ligt misschien in een ander taalverschijnsel. In de zogenaamde continentale dialecten, zoals het Brabants, heeft zich ook een verdonkering voorgedaan, namelijk van de *lange aa*. We weten dat dit een verschijnsel is dat pas *vanaf* de middeleeuwen is opgekomen. Deze verschuiving in de Brabantse dialecten, maar ook in de gebieden die door Brabant zijn

beïnvloed, zoals Oost-Vlaanderen, resulteerde in vormen als *moken* en *stoon*, in de plaats van *maken* en *staan*. Dit fenomeen heeft dus niet zozeer iets met de kustdialecten te maken. Stel dat we aannemen dat de vocaal in *bracht* ook in de namiddleeuwse periode nog op een of andere manier in aanmerking is gekomen voor die verdonkering van de lange *aa*. Dan kan juist dat feit verklaren waarom ook in de huidige Brabantse dialecten van *brocht* wordt gesproken en niet van *bracht*.

Alle zijn peerden die hij wt Spaennen ghebrocht hadde (De Pottre, juni 1572)

We hebben hiermee weliswaar een leuke theorie, maar het is moeilijk in te schatten wanneer we een en ander moeten situeren als we niet veel over dialecten tussen de 14de eeuw en nu weten. Daarom grijpen we naar het 16de-eeuwse dagboek van Jan De Pottre. In zijn Brusselse tekst vinden we een gemengde toestand: 5 keer *bracht(en)/gebracht* tegenover 28 keer *brocht(en)/gebrocht*. De *brocht*-vormen zijn in het 16de-eeuwse Brussels dus al in de meerderheid, terwijl ze er in de 14de eeuw nog niet eens voorkwamen. Dat betekent dat het proces dat in Brabant tot de verdonkerde vorm *brocht* heeft geleid in de twee tussenliggende eeuwen is voltooid.

In de volgende passage beschrijft De Pottre wat er gebeurde nadat men had ontdekt dat een dief geld uit de kas van een overheidsfunctionaris had gestolen. Degene die hem uitleverde, liep een beloning mis, want de dief had al het gestolen geld al opgemaakt. Die was op tijd gevat, want hij zou gauw nieuwe slachtoffers maken. In dit stukje tekst vinden we enkele van de *brocht*-attestaties:

Daer wt dat men ghewaer woerde, dat hij 't gedaen hadde, doen liep hij in Engellant; maer langhe daer nae woert hij van daer hier brocht, ende dien brochte, die hadde III^c gulden, want alsoe wt gheroepen was; maer doen den selven Pannant ghevanghen ghebrocht was en voent men geen gelt, want hij al met hoopen verspelde. Ende hij bekinde, haddet niet wt ghecoemen, doer de penninghe, dat hij noch in desijn hadde noch twee rijcke persoenen alsoe te beroeven die zeer veel gelt hadden.²

Afrondend

De dialectvormen *brocht*, *brochten*, *gebrocht* zijn dus het resultaat van twee verschillende gebeurtenissen:

1. Een oude verdonkering van de *a*, die voor de Middelnederlandse periode is voltooid in Vlaanderen, Holland, Zeeland en de Saksische dialecten.
2. Een jongere verdonkering van de (verlengde) *a(a)*, die deel uitmaakte van een algemene verdonkering van de lange *aa* (van *maken*, *laat*) in de Brabantse dialecten. Dankzij het dagboek van De Pottre weten we dat het tweede zich heeft voltrokken binnen de periode 1400-1600.

De Pottre was er zich in zijn tijd waarschijnlijk niet van bewust dat zijn persoonlijke schrijfsels een bijdrage aan de historische taalkunde zouden leveren. Zijn wij als hedendaagse taalgebruikers nog even onbevangen als het aankomt op onze dagboeken, blogs en andere persoonlijke teksten?

Literatuur

1. In de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) te vinden als een heruitgave van de editie van J. Baron de St. Genois, http://www.dbnl.nl/tekst/pott013dagb01_01/pott013dagb01_01_0003.htm. Het is de DBNL-versie waar ik gebruik van heb gemaakt.
2. *Dagboek van Jan de Pottre, 1549-1602*. (Editie B. de St. Genois.), Gent 1861, blz. 18-19.

Chris Dewulf is wetenschappelijk medewerker bij de Universiteit Antwerpen, Departement Internationale Bedrijfscommunicatie, en bij het Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.

e-mail: chris.dewulf@ua.ac.be

Dossier

Hopende u hiermede van dienst te zijn. Taaladviezen voor ambtenaren

KARL HENDRICKX

In 2008 was het jaarthema van de Nederlandse Taalunie de relatie burger-taal-overheid. Vooral in het najaar stond het thema uitgebreid in de kijker met een debat, een nieuwe editie van de jaarlijks taalkrant Taalpeil én een gratis gids met taaladviezen voor ambtenaren. In het

boekje Hopende u hiermede van dienst te zijn heeft de Taalunie de belangrijkste adviezen van de website <http://taaladvies.net> gebundeld. Het is gratis verdeeld onder ambtenaren in Vlaanderen en Nederland.

Burger - taal - overheid

Jaarlijks besteedt de Taalunie aandacht aan een aspect van de Nederlandse taal. Zo kwamen in 2007 de invloed en het gebruik van Engelse leenwoorden aan bod. In 2008 was de relatie burger-taal-overheid het thema. Wat heeft de overheid met taal te maken? Wat vindt men van het taalgebruik van de overheid? Moet de overheid de taalontwikkeling actief sturen door normen op te leggen en naslagwerken te publiceren? Heeft de burger recht op duidelijke en toegankelijke overheidstaal?

Debat

Stof genoeg voor discussie. Die discussie vond op verscheidene fora plaats: allereerst op de website van de Taalunie (www.taalunieversum.org), waar een selectie

achtergrondartikelen, columns en een discussieforum over het thema ter beschikking zijn. Orgelpunt was echter het jaarlijkse Taaluniedebat, dat op 24 november in cultureel centrum *De Brakke Grond* te Amsterdam werd gehouden.

Na een inleidende toespraak door de voorzitter van het comité van ministers, Bert Anciaux, en een korte inleidende discussie met het publiek gaf minister van Staat Mark Eyskens zijn visie op de rol die de overheid in de taalontwikkeling moet spelen. Eyskens vertolkte een voor veel taalkundigen conservatief, maar wellicht door veel taalliefhebbers toegejuicht standpunt, dat gekleurd was door zijn ervaring als Vlaamse politicus in een nog door het Frans getekende Belgische overheid. De overheid moet een actieve steun bieden in de strijd tegen vreemde woorden en in de standaardisering, zodat de taal haar emanciperende rol kan blijven vervullen en internationaal voldoende aanzien behoudt.

Een soortgelijk standpunt, zij het op een andere, soms wat aanvallende en persoonlijke manier verwoord, was te horen bij schrijver Benno Barnard, die vurig pleitte tegen de volgens hem toenemende verloedering van de taal, gesymboliseerd door de sms- en chattaal van de jeugd. Hij werd daarin tegengesproken door prof. Reinhild Vandekerckhove (Universiteit Antwerpen), die opmerkte dat in Vlaanderen althans aan de schoolpoort nog nooit zoveel standaardtaal is gesproken als tegenwoordig. De standaardisering is er dus wel degelijk, waarbij er recent meer aandacht is voor Vlaamse en regionale varianten. Die taalvariëteiten, en zeker die van de jeugd, zoals sms- en computertaal, zijn volgens Vandekerckhove geen bedreiging maar juist een bron van nieuwe rijkdom en taalontwikkeling.

Lakse taalkundigen en vermanend publiek

Die tegengestelde visies op normering en taalontwikkeling bleken af en toe terug te komen. Opvallend was dat taalkundigen, onder meer Ted Sanders en Carel Jansen, meestal de mening toegedaan waren dat de taal zichzelf wel zal redden: taalvariatie duidt op taalontwikkeling en dat is net het bewijs van de levenskracht van een taal. De discussie die ontstond naar aanleiding van het boek *Het einde van de standaardtaal* van de Leuvense taalkundige Joop van der Horst is daar een mooi voorbeeld van. De overheid moet dan ook niet krampachtig proberen die ontwikkelingen tegen te gaan of te sturen door allerlei normerende initiatieven. De problemen liggen elders, op het vlak van begrijpelijkheid en toegankelijkheid van teksten en de communicatieve kwaliteit ervan.

Met dat laatste was trouwens zowat iedereen in het panel en het publiek het eens. Nationale ombudsman Alex Brenninkmeijer uit Nederland en Marlies Elert-Janssen van het communicatiebureau Tappan stelden de hermetische ambtenarentaal aan de kaak en wezen op de noodzaak van klantvriendelijke, lezergerichte communicatie. Ook VRT-taaladviseur Ruud Hendrickx wees erop dat de overheid nog te veel vanuit en over haar eigen systeem communiceert in plaats van uit de ervaringswereld van de geadresseerde, de burger. De journalisten moeten dan die vertaalslag van systeem naar burger maken.

Taalpeil

Dat er nog werk aan de winkel is voor de overheid, bleek ook uit de resultaten van een grootscheepse enquête die de Taalunie over dit jaarthema bij 1000 mensen (503 Nederlanders, 302 Vlamingen, 195 Surinamers) heeft laten uitvoeren. De resultaten van het onderzoek werden aan het einde van het Taaluniedebat voorgesteld door de algemeen secretaris van de Taalunie, Linde van den Bosch. Ze staan ook, samen met andere interessante informatie over dit onderwerp, in het jaarlijkse taalkrantje *Taalpeil*, dat eveneens op de website van de Taalunie kan worden gedownload.

Mag het iets vriendelijker?

Een eerste grote vaststelling uit het onderzoek is dat burgers best wel begrip hebben voor het moeilijke taalgebruik van de overheid. Ze beseffen dat de overheid soms technische en niet altijd even aangename beslissingen moet meedelen. Toch vinden ze dat geen excuus voor nodeloos moeilijk taalgebruik en vooral niet voor pompeuze dikdoenerij. Een opmerkelijk resultaat is dan ook dat burgers zich meer storen aan het onpersoonlijke en zakelijke taalgebruik van de overheid dan aan het ingewikkelde karakter ervan.

Ambtenaren die dezelfde vraag kregen, dachten in de eerste plaats dat hun teksten ingewikkeld en onduidelijk waren, en veel minder dat ze onpersoonlijk of zakelijk zouden overkomen.

Burgers vinden dan ook in de eerste plaats dat de overheid met hen op een klantvriendelijke manier moet communiceren, in prettig leesbare en heldere teksten. Pas daarna komt eenvoud als kwaliteitscriterium. Een vaststelling waar taal- en communicatieadviseurs bij de overheid mee aan de slag kunnen.

Meer regeltjes, graag!

Daarnaast blijkt uit de enquête dat burgers een actief, normatief taalbeleid van de overheid erg zouden appreciëren. Terwijl taalkundigen meestal de mening toegedaan zijn (zie hierboven) dat taal spontaan evolueert en moeilijk actief te sturen is, willen burgers graag een duidelijk houvast. In Vlaanderen was slechts 21% van de ondervraagden van oordeel dat het taalgebruik van de mensen vrij is en dat de overheid zich daar niet mee mag bemoeien. 36% was voorstander van een actieve inmenging van de overheid, 43% vond dat inmenging tot op zekere hoogte kon en moest. Bij de Nederlanders waren de meningen gelijklopend.

Dat geldt trouwens niet alleen voor regels over het gebruik van officiële talen, zoals verplichte aankondigingen en wegwijzers in het Nederlands in luchthavens. Het gaat tot het individuele taalgebruik van burgers zelf. Zo vindt tussen 70% en 80% van alle ondervraagden dat de overheid een eenvormige spelling en grammatica moet opleggen; meer dan 60% vindt bovendien dat de overheid ook moet vastleggen welke woorden correct zijn en wat de juiste uitspraak van de taal is.

Meer dan 90% van de Vlaamse ondervraagden – dit is toch een erg hoge score – vindt dat de overheid ervoor moet zorgen dat er Nederlandstalige gebruiksaanwijzingen bij apparaten zitten, dat iedereen Nederlandstalig hoger onderwijs kan volgen, maar bijvoorbeeld ook dat artsen in ziekenhuizen in eenvoudig en duidelijk Nederlands uitleg geven aan patiënten, dat er duidelijke, Nederlandstalige bijsluiters bij medicijnen zitten en dat ambtenaren correct Nederlands gebruiken. Dat laatste krijgt de hoogste score: maar liefst 96% van de Nederlanders en 94% van de Vlamingen is daar voorstander van. De toekomst van taaladviseurs bij de overheid lijkt verzekerd...

Gratis boekje

Om dergelijke onderzoeksresultaten kun je moeilijk heen, zeker omdat die hand in hand gaan met taalbeheersingsonderzoek dat uitwijst dat overheidscommunicatie inderdaad nog stukken eenvoudiger, toegankelijker en vriendelijker kan.

De Taalunie heeft dan ook het jaarthema en het verschijnen van het krantje *Taalpeil* gekoppeld aan een ander mooi initiatief, een gratis boekje in pocketformaat met taaltips voor ambtenaren. In het taalgidsje *Hopende u hiermede van dienst te zijn* heeft de Taalunie de meest gestelde taaladviesvragen van haar website <http://taaladvies.net> gebundeld.

Het boekje in pocketformaat is in 100 000 exemplaren gedrukt en is gratis verspreid bij ministeries, provincies en gemeenten in Nederland en Vlaanderen, zodat de doelgroep – ambtenaren – zeker wordt bereikt.

Het bevat eerst enkele algemene stukjes en daarna een alfabetische lijst van de meest gestelde vragen en antwoorden. Na ‘vijf schrijftips’, met onder meer de nadruk op lezergerichtheid en structuur, wordt in enkele tips uitgelegd hoe je een zakelijke brief en een mail schrijft. Vervolgens komt kort de schrijfwijze van getallen, geldbedragen en tijdsaanduidingen aan bod.

Het grootste deel van het taalgidsje bestaat vervolgens uit de vragen en antwoorden, die alfabetisch staan en over allerlei topics kunnen gaan: correctheid van woorden, spellingkwesties, problemen van overeenstemming tussen werkwoord en onderwerp, conventies enz.

Tot slot wordt nog uitgelegd wat er zoal te vinden is op de website taaladvies.net, wat de status is van de gegeven adviezen, wie ze gemaakt heeft en voor wie ze bedoeld zijn.

Taaladvies.net

Het boekje is ondertussen uitverkocht, wat het succes van het initiatief bewijst. Dat het boekje niet meer te verkrijgen is, hoeft ambtenaren echter niet te deren: ze kunnen immers nog altijd terecht op de website, die veel uitgebreider is. Niet alleen worden op de website veel meer taalkwesties behandeld, je vindt daar bovendien ook een uitgebreide verantwoording van het antwoord, met verwijzing naar en vergelijking van naslagwerken, iets wat wegens plaatsgebrek in het boekje moest worden weggelaten. En de zoekmogelijkheden zijn natuurlijk veel beter: je kunt via de zoekmotor snel op trefwoorden, voorbeelden enz. zoeken, en daarnaast biedt de homepage een thematische, taalkundige classificatie aan.

Het boekje is dan ook wellicht evenzeer bedoeld als aandachtstrekker voor de website.

Toekomst

De onderzoeksresultaten van de enquête en het succes van het boekje wijzen duidelijk op de noodzaak voor de overheid om te blijven werken aan een toegankelijke en vriendelijke communicatie. We kunnen dan ook maar hopen dat de overheden dit thema van de Taalunie zullen overnemen en meer structurele initiatieven zullen nemen of ondersteunen.

Karl Hendrickx is taaladviseur bij het Rekenhof en docent rechtstaalbeheersing aan de Universiteit Antwerpen.

e-mail: HendrickxK@ccrek.be

Te boek

‘Wie durft ... de afdeling communicatie op te heffen?’

MARIANNE BOONE

Vanuit haar ervaring(en) op en met afdelingen Communicatie via haar bureau In'tent kondigt Van Loon het failliet van de afdeling communicatie aan. De afdeling communicatie zorgt er volgens haar voor dat communicatie binnen de organisatie in het

ongerede raakt.

Oorzaak daarvan zijn de communicatiemedewerkers die de organisatie – lees de bedrijfsleiders en het managementteam – vakkundig afschermen van de binnenwereld en de buitenwereld van de organisatie: communicatiemedewerkers spuien mist, zorgen ervoor dat de zenders van de boodschap in kwestie niet zeggen wat ze denken maar wat de communicatiespecialisten hun aanraden te zeggen, uit angst iets verkeerd of ongepast te zeggen.

Een tweede oorzaak van het failliet van de communicatie is de verkokering ervan in de afdelingen intern en extern. Communicatie wordt zo de speeltuin van twee of in het beste geval één afdeling en is geen wezenlijk onderdeel van de organisatie. In extreme gevallen fungeert de afdeling communicatie als de vuilnisbak voor taken en opdrachten waar andere afdelingen geen zin in hebben of geen raad mee weten.

Een laatste oorzaak van het failliet van communicatie in organisaties is het ontwikkelen van een arsenaal regels die de communicatie van de organisatie in goede banen moeten leiden, maar daardoor net de communicatie doden.

De analyse van Van Loon bevat veel waarheid; haar remedie daarentegen is naar mijn gevoel tamelijk idealistisch en houdt geen rekening met het machtsaspect binnen organisaties.

Haar inspiratie haalt Van Loon bij een aantal filosofen, onder wie Plato, Aristoteles, Kant, maar ook bij hedendaagse denkers zoals Martha Nussbaum. Van Loon keert terug naar het fundament van communicatie, naar het tot stand komen van dialoog en daarop aansluitend naar het ‘verbinden’. De basis van alle communicatie ligt in de verbinding met onszelf: wie ben ik, wat wil ik en waar sta ik voor? (blz. 23). Als we onze

persoonlijke communicatie onder controle hebben, kunnen we vervolgens de communicatie met de ander tot stand proberen te brengen. Op die manier kunnen we de overstap maken van persoonlijke communicatie naar bedrijfscommunicatie.

Om onze persoonlijke communicatie te analyseren, reikt Van Loon het kwadrant van het individu aan, dat uit een natuurlijke omgeving, een sociale omgeving, een experimentele omgeving en een communicatieve omgeving is opgebouwd. Dat kwadrant van het individu haakt in op het kwadrant van de organisatie: wat wil je zelf en wat wil je met de organisatie? Door die vragen te beantwoorden kun je kwaliteitsvolle communicatie laten ontstaan op basis van dialoog en verbinding. Verbinding gaat verder dan dialoog omdat je emotioneel contact met elkaar hebt. Als elke werknemer binnen een organisatie zo denkt én handelt, is de afdeling communicatie overbodig. Afschaffen dus! De afdeling communicatie richt immers meer kwaad dan goed aan.

De hele constructie gaat uit van een oprechtheid van belangen, een vrijheid om te handelen, een positieve houding jegens jezelf en de ander en de organisatie als collectief geheel van anderen. Het aspect macht wordt volledig genegeerd in het betoog van Van Loon. Jammer dat ze de ‘herrschaftsfreie Kommunikation’ van Habermas niet behandeld heeft. Alleen als de partners in een gesprek of dialoog hun macht als het ware op de tafel leggen, kan er ‘herrschaftsfreie Kommunikation’ ontstaan en kun je op basis van gelijkheid met elkaar in dialoog treden en verbinding proberen te maken. Een organisatie is immers opgericht met een maatschappelijk of bedrijfseconomisch doel, en binnen die context ben je gebonden en probeer je doelstellingen na te streven.

Wat Van Loon wel goed begrepen heeft, is de kracht van de juiste vraag. Jammer dat ze de lezers een goed antwoord schuldig blijft.

Birgitta Van Loon, *Wie durft ... de afdeling communicatie op te heffen?* Amsterdam, Pearson Education Benelux, 2008, ISBN 978 90 43010 21 4, 240 blz., 24,95 euro.

Te boek

Van kuchknoppen en microfoondiscipline

WILLY VANDEWEGHE

Enkele jaren geleden verscheen bij uitgeverij Vantilt een *Terminologie van de vertaling*, een meertalige gids met de bedoeling een praktisch bruikbaar termenapparaat aan te bieden om helder en eenduidig over vertaling te kunnen spreken. Een *Terminologie van het tolken* kon dus niet uitblijven: daarvoor heeft de uitgever een beroep gedaan op de bezorgers van de terminologische vertaalgids (Winibert Segers en Henri Bloemen), die samen met Heidi Salaets de tolkenterminologie hebben samengesteld.

Deze *Terminologie van het tolken* is ongetwijfeld een nuttig werkje, zeker voor de trainers in en de beoefenaars van het vak. Volgens de tekst op het achterplat wil het boek een 'handig hulpmiddel' zijn 'voor iedereen die op een heldere manier over het tolken wil spreken'. Voor de genoemde doelgroepen kan de gids door het vanzelfsprekende normerende effect zeker bijdragen tot de professionalisering van het vakgebied. In dat opzicht was het een goede zet om een beroep te doen 'op tolken en docenten in Vlaanderen en Nederland', omdat daardoor het beroepsveld betrokken wordt bij de totstandkoming, wat het draagvlak en de autoriteit ten goede komt. Ook de student en de brede gebruiker die geïnteresseerd is in het tolkendiscours kunnen uit deze gids heel wat opsteken, al zouden zij misschien beter gediend zijn met een handboek dat op een organische manier alle aspecten van het tolken in hun samenhang beschrijft, en daar termen bij geeft. De gids is verzorgd uitgegeven en van een harde kaft voorzien, wat wellicht de relatief hoge prijs (22,50 euro) verklaart voor een boekje waarvan de 204 pagina's in de grote meerderheid van de gevallen voor minder dan de helft bedrukt zijn.

Terminografisch concept

De effectiviteit van zo'n gids is natuurlijk een functie van het terminografische concept en de algehele opbouw en presentatie. Deze bespreking gaat hier kort op in, en tracht ook te bepalen in hoeverre het werkje de eigen beloften – zoals geafficheerd op het achterplat – waarmaakt.

Die verwijzing naar het achterplat kan enigszins verbazend overkomen, maar het is de enige toelichting waar de gebruiker over beschikt. Men zou verwachten dat er naar goed gebruik op zijn minst enkele bladzijden in het boek gewijd worden aan een toelichting van opzet en werkwijze, en een verantwoording van de gemaakte keuzes. De lezer – en de recensent – zal die echter tevergeefs zoeken, zodat een beoordeling niet anders kan dan te pogen uit de uitwerking de gevolgde principes te distilleren.

De beoordeling of de gids volledig en representatief is, wil ik liever aan de vakbeoefenaars overlaten, al kreeg ik wel de indruk dat er misschien wat erg ingezoomd is op conferentietolken, en minder op de andere sectoren als sociaal tolken, juridisch tolken e.d. Men vindt er allerlei termen die verwijzen naar de cabine en de daar aanwezige voorzieningen (zoals de 'kuchknop'), er wordt verwezen naar de etiquette en de gewoonten die daar gelden (zoals 'microfoondiscipline'), men krijgt een idee wat er komt kijken bij de deontologie van het tolken, enz.

Men zou de termen in deze gids tot drie lagen kunnen rekenen: allereerst de termen die specifiek zijn voor het beroep en de attributen ervan (type *cabine*, *retour*, *fluis-tertolken*), vervolgens termen die relevant zijn voor het vertalen in het algemeen (type *brontaal*, *deverbaliseren*, *equivalentie*, *intercultureel bemiddelaar*), en uiteindelijk

een laag van termen van zeer algemene aard (type *debiet*, *densiteit*, *(werk)geheugen*, *anticipatie*) die binnen de tolkcontext een eigen lading en een specifieke relevantie krijgen. Een snelle telling leverde op dat een goede 60 van de termen tolkspecifiek zijn, al moet men dan ook alle samenstellingen erbij nemen waar *tolk* verbonden wordt met een generiek begrip en waar in plaats van *tolk*- ook *vertaal*- / *vertaler* of *boekhoud*- / *boekhouder* had kunnen staan: *freelance*-, *-oefening*, *-opdracht*, *-wetenschap*, *-proces*, *-team* enz. Uitzonderlijk sluipt er wel eens een term binnen die hier niets te zoeken heeft, zoals de term *hospitolk*, die eigenlijk betrekking heeft op een boekje in ziekenhuizen, en – althans volgens de gegeven definitie – niets te maken heeft met mondeling vertalen.

In een terminologie is het de gewoonte een aantal voorbeelden te geven met contexten waarin het gebruik van de term verduidelijkt wordt. Dergelijke voorbeelden vindt de gebruiker occasioneel onder ‘Opm[erking]’, maar het had best wat meer mogen zijn. Een gelijkaardige schaarste in de informatie betreft de relaties tussen de termen: van de klassieke relaties (hyperonymie, hyponymie, antonymie, synonymie) komt eigenlijk alleen de laatste goed aan z’n trekken. In heel wat lemma’s komt het symbool ‘syn.’ voor, uitzonderlijk ook eens ‘ant.’ voor ‘antoniem’. Hypo- en hyperonymie valt af te leiden uit de structuur van de lemma’s. Zo zijn er enkele lemma’s waar het verklarende gedeelte systematisch met dezelfde aanduiding begint (bv. ‘vorm van tolken’, ‘tolktechniek’, ‘oefenvorm’): in de zogenaamde schema’s achteraan treft men die termen dan ook aan als boventermen. Er is m.a.w. duidelijk nagedacht over het concept van het boek, en het is dan ook des te onbegrijpelijk dat er geen adequate verantwoording in een inleiding wordt gegeven.

Wat de macrostructuur betreft, kan men zeggen dat het aangekondigde aantal (± 150) definities zeker gehaald wordt, in werkelijkheid zijn het er meer dan 170, zij het wel met nogal wat ‘verdubbelingen’ type *sociaal tolk* / *sociaal tolken* (2 lemma’s). Zoals reeds gezegd, is het aantal gegeven contexten beperkt, en wat de overweging hierbij was, komen we alweer niet te weten wegens gebrek aan een inleiding met verantwoording. Een andere belofte op het achterplat betreft de meertaligheid van de gids: NL, DU, EN, FR, IT, SP: bij een aantal lemma’s wordt die niet ingelost. Bij een typisch Duitse term als *hörverstehen* kan men nog aannemen dat er doodgewoon geen anderstalig equivalent voorhanden is, maar er zijn nog lemma’s waar – alweer: een toelichting krijgen we niet – geen vertaalequivalenten gegeven worden: *audiotolk[en]*, *matching*, *resonantie*, *respeaking*, *salamitechniek*, *saucissonnage*, *schrijftolk[en]*, *sociaal tolk[en]*, *stalling*, *stemtolk[en]*, *taptolk[en]*

teamsheet, *tolken in vaste dienst*, *tolk[en] ter plaatse*, *tolklocatie*. En waarom wél bij bijvoorbeeld *cheval*, *clozing*, *pivot*, *retour*, *triade*, die nauwelijks of geen variatie in de andere talen kennen?

De tolkengids eindigt met een reeks van wat ‘schema’s’ genoemd wordt, op zich nuttig omdat daarin semantisch samenhangende termen gegroepeerd worden. De grafische voorstelling of visualisering (bv. met lexicale boomstructuren) die men normaal bij een ‘schema’ verwacht, zal de lezer echter tevergeefs zoeken. Dat vermindert de bruikbaarheid, evenals het feit dat niet duidelijk wordt hoe men door de schema’s moet navigeren.

Omgang met het Nederlands

Dit is een meertalige terminologiegids met Nederlands als spiltal, dus is het passend om even te kijken hoe het Nederlands behandeld wordt. Bij een discipline die zich vaak op internationale fora afspeelt, valt het te verwachten dat er ook niet-Nederlandse termen als lemma zullen voorkomen, zoals bij *hörverstehen* of *sight translation*. Bij het eerste wordt geen equivalent – noch in het Nederlands noch in enige andere taal – gegeven, dus nemen we aan dat het niet bestaat. Het laatste heeft wel een courant NL equivalent – *vertaling van het blad* – dat echter vreemd genoeg als secundair lemma wordt gepresenteerd: de toelichting (vb., opm.) wordt enkel bij het Engelse lemma gegeven. Daar staat tegenover dat *verbindingstolk[en]* terecht wel als richtlemma verkozen wordt boven *liaison tolk[en]*, maar dat laatste krijgt vreemd genoeg geen apart lemma.

Conclusie

Zoals gezegd, een nuttig werkje voor de vakbeoefening, verzorgd uitgegeven, maar een dat jammer genoeg zijn eigen macrostructurele principes niet toelicht en voorts niet alles waarmaakt wat het belooft: schema’s die geen schema’s zijn, diverse lemma’s die niet meertalig zijn uitgewerkt. Zoals reeds gezegd: het had best iets meer mogen zijn.

Heidi Salaets, Winibert Segers en Henri Bloemen, *Terminologie van het tolken*. Nijmegen, Vantilt, 2008, ISBN 978 90 77503 96 6, 204 blz., 22,50 euro.

Te boek

Eponiemen en neologismen

FILIP DEVOS

Van taalhistoricus en journalist Ewoud Sanders verscheen in de reeks 'Moderne leeswoordenboeken' van Van Dale Lexicografie een nieuwe titel: *Van abracadabra tot zeppelin en 498 andere woorden die zijn afgeleid van eigennamen*. In tegenstelling tot wat de ondertitel (*Van Dale*

Modern Eponiemenwoordenboek) zegt, bundelt *Van abracadabra tot zeppelin* niet alleen eponiemen, woorden die teruggaan op (echte of fictieve) persoonsnamen, maar ook geoniemen, woorden die teruggaan op plaatsnamen. Als basis van dit boek dienden het *Eponiemenwoordenboek* uit 1990 en het *Geoniemenwoordenboek* uit 1995. Sanders heeft alle ingangen grondig herzien, bepaalde ingangen weggelaten, nieuwe toegevoegd en telkens ook de datering nagezien. Daardoor zijn 'zeventig tot tachtig procent van de woorden in dit boek [...] van een nieuwe datering voorzien'. Dat laatste kon doordat er meer en meer historische tekstbestanden elektronisch beschikbaar zijn. Terwijl *Van Dale* bijvoorbeeld het woord *hooligan* als 'na 1950' dateert, komt Sanders met de vermelding '1905'. En dat is niet onbelangrijk voor historisch onderzoek natuurlijk.

Van (*nieuwsgierig*) *aagje* tot *zoeaaf* krijgt de lezer allerlei klassieke eponiemen en geoniemen voorgeschoteld, zoals *ampère*, *armagnac*, *guillotine*, *limerick* of *praline*. Minder klassiek lijken me woorden als *axel* (een soort sprong bij het kunstrijden, naar de Noorse schaatser Axel Rudolf Paulsen), *barbie* (een pop, naar Barbara Handler), *chippendale* ('sensuele sportschoolmacho', naar The Chippendales), *house* (elektronische dansmuziek, naar The Warehouse, een club in Chicago) en *opzoomeren* ('op eigen initiatief de openbare ruimte opruimen en netjes houden', naar de Opzoomerstraat in Rotterdam, een straat die zelf genoemd is naar de 19de-eeuwse hoogleraar Cornelis Willem Opzoomer). België heeft maar weinig eponiemen en geoniemen voortgebracht in de Nederlandse taal: naast *bakeliet*, *duffel*, *saxofoon*, *spa* en *yperiet*, vermeldt Sanders ook *jerommeke* ('gedrongen, gespieerde manspersoon') en *zijn Waterloo vinden* ('definitief verslagen worden').

Ruim 16 000 mensen stemden in december voor het woord van het jaar 2008. Het Genootschap Onze Taal, Van Dale Uitgevers en dagblad De Pers organiseerden de competitie. Als winnaar kwam *swaffelen* uit de bus, een woord dat verwant is aan woorden als *zwiepen*, *zwaaien*, *zwanken* en *zwenken* en het in Vlaanderen regionaal gebruikte *zaffelen* ('heen en weer bewegen'). De top tien zag er als volgt uit:

1. *swaffelen* (57%; '(van mannen) het geslachtsdeel laten slingeren en moedwillig tegen een object aantikken, o.a. met het oogmerk hierdoor een ander of zichzelf op te winden')

2. *wiiën* (12%; 'gamen met een Wii-spelcomputer')
3. *bankendomino* (6%; 'reeks faillissementen van onderling verweven financiële instellingen die stuk voor stuk insolvent worden')
4. *gastroseksueel* (5%; 'man die zijn kookkunst aanwendt om een vrouw te verleiden of te behagen')
5. *smirten* (5%; 'flirten terwijl men met iemand staat te roken voor een gebouw waarin roken verboden is, bv. een café')
6. *hufterindex* (4%; 'lijst met mensen die zeer sociaal gedrag vertonen, m.n. in het verkeer')
7. *duyvendakken* (3%; 'iemand afrekenen op zijn of haar actieverleden')
8. *horroropa* (2%; 'oude man die een gruwelijk misdrijf heeft gepleegd')
9. *slaaprijden* (2%; een auto besturen terwijl men niet goed uitgerust is')
10. *zweef-tv* (2%; 'televisiegenre waarin aandacht wordt besteed aan het paranormale')

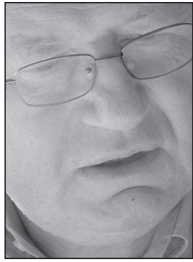
Ton den Boon, hoofdredacteur van Van Dale, wijdt aan deze en negentig andere woorden telkens een column in zijn boekje *Woord van het jaar 2008*. Hij gaat na hoe het woord ontstaan is, wat het betekent en welke rol het heeft gespeeld het voorbije jaar. 'De stijgende olieprijs, de kredietcrisis, het rookverbod in de horeca, de Olympische Spelen, de Haagse politiek – allemaal zijn het onderwerpen die in 2008 hebben gezorgd voor een forse uitbreiding van de Nederlandse woordenschat', aldus 'woordenwatcher' Den Boon. Zo komen onder meer nog aan bod: *bore-out*, *dialogmoslim*, *digiflirten*, *egoblad*, *geboortenaam*, *maagdenprik*, *nahuwelijk*, *plus-mama*, *pornoknop*, *toeterturk*, en *zwemboerka*.

Ewoud Sanders, *Van abracadabra tot zeppelin en 498 andere woorden die zijn afgeleid van eigennamen*. Van Dale Modern Eponiemenwoordenboek. Utrecht/Antwerpen, Van Dale lexicografie, 2008, ISBN 978 90 6648 078 0, 240 blz., 22,50 euro.

Ton den Boon, *Woord van het jaar 2008*. Utrecht/Antwerpen, Van Dale lexicografie, 2008, ISBN 978 90 6648 967 7, 106 blz., 9,95 euro.

Hoe doe doe u?

HUGO BROUCKAERT

Halfweg de jaren tachtig was ik in Londen te gast als spreker op een tweedaagse conferentie over nieuwe technologie. Ik was er met een vriendelijke Franse brief uitgenodigd om een uiteenzetting te houden over de toen nog

vrij summiere technologische ontwikkelingen op het gebied van vertalen bij de Belgische overheid. Samen met een Franssprekende collega had ik een ronkende toespraak in het Frans voorbereid, een taal waarin ik me behoorlijk uit de slag trek.

Paniek maakte zich van mij meester toen ik, op de vooravond van mijn optreden, in mijn Londens hotel een briefje aantrof met de vraag of ik toch niet vergeten was dat alle referaten in het Engels dienden te worden gehouden. Ik heb toen de hele nacht in mijn hotelkamer uit de *langue source* naar de *target language* zitten vertalen met naast mij een beduimd boekje dat ik aan de receptie had kunnen bemachtigen. Het heette *English Phrasebook for Tourists*, maar ik kon helaas weinig aanvangen met zinnestelsels als *The toilet won't flush* en *Where can you hear traditional music here?*

's Anderendaags stond ik, alleen op een immens podium, met een bedroevend continentaal accent mijn met de hand geschreven vertaling af te lezen, doorspekt met idiomatische uitdrukkingen van eigen vinding, tot stand gekomen in een noodsituatie en onder invloed van de inhoud van de minibar van de kamer. Steenkolenengels dus. De genodigden en organisatoren op de eerste rij keken mij aan met blikken die gaandeweg meewariger werden. Hier en daar verscheen ook een monniklach en gefrons van wenkbrauwen. Ik begon ook nog te stotteren. Mijn handschrift bleek namelijk ongunstig beïnvloed geweest te zijn door het vorderend nachtelijk uur en het overhevelen van de inhoud van de minibar.

Bijna werd ik gered door een groep demonstranten die de zaal van achteren betraden en tot voor het podium kwamen. Ze ontrolden spandoeken die alludeerden op de nutteloosheid van vertalingen en de zegeningen van het Esperanto. Ik hoopte vurig dat ze me met zachte hand van het podium zouden verwijderen en meenemen. Helaas gingen ze zonder mij weer naar buiten. In alle stilte, wellicht omdat in het Esperanto gescandeerde slogans vanzelfsprekend door geen mens begrepen worden, al moeten die o's en a's aan het slot van de woorden toch wel muzikaal klinken.

Na een goed half uur kwam er een einde aan mijn pijnlijke act. Ik kreeg een beleefd applaus. Zo fair zijn Britten nu eenmaal. Op de borrel achteraf was ik opmerkelijk genoeg de held: ik was de enige spreker die dankzij het optreden van de esperantisten de Londense kranten gehaald had, een foto op pagina drie inbegrepen.

Er was tijdens die receptie ook nog een demonstratie met een vertaalcomputer. Die had acht minuten en vijfenveertig seconden nodig om *The bottle is in the cupboard* in het Frans te vertalen. De moedercomputer stond in Parijs, de vertaling kostte een dure telefoonverbinding met de lichtstad en *cupboard* was als *compartiment* vertaald. Sinds mijn Londens avontuur is er op dat vlak nog niet veel vooruitgang geboekt. Als je aan een van de vertaalwebsites op je pc de vertaling van *How do you do?* in het Nederlands vraagt, krijg je *Hoe doe doe u?* Als vertaling kan dat tellen. Londens hotelniveau, zeg maar.

Mijn Engels is er inmiddels met sprongen op vooruitgegaan. Ik weet nu bijvoorbeeld dat *velvet cushions* geen volvette kaasjes zijn. Toch ben ik opgelucht dat ze me in Londen niet meer vragen.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Welk woord wordt hier omschreven?

- windstil gebied rond de evenaar
 - kalmtegordel
 - doldrum
 - lentepunt
- schilderwerk dwars op een rol geplaatst
 - makimono
 - surimono
 - kakemono
- zeekob
 - stormmeeuw
 - kleine soort van zee-egel
 - hoge waterdichte laars van zeelieden
- aficionado
 - roekeloos mens
 - bewonderaar
 - afzetter

II. Wat is de juiste vervoeging?

- gedesignt
 - gedesigned
 - gedesignd
 - gedesignet
- ge-e-maild
 - geë-maild
 - ge-ë-maild
 - gee-maild
- ge-sms't
 - ge-sms-t
 - ge'sms't
 - ge-smst
- geforwarded
 - geforward
 - geforwart
 - geforwardet

III. Welk woord is correct gespeld?

- surseance
 - surceance
- kolibri's
 - kolibries
- carrilon
 - carillon
- royalty's
 - royalties
- santenkraam
 - santekraam
- klavecimbel
 - clavecimbel
- frèle
 - frêle
- analist
 - analyst
- lineaal
 - liniaal
- gedachtegang
 - gedachtengang

IV. Zet de juiste definitie bij de onderstaande 'grafieën'

1. agrafie	a. schrijven en schilderen met goudinkt
2. artrografie	b. röntgenonderzoek van het nierbekken
3. chalcografie	c. onvermogen om de gedachten schriftelijk uit te drukken
4. chrysografie	d. kopergraveerkunst
5. pyelografie	e. beschrijving van het oor
6. otografie	f. het maken van röntgenfoto's van gewrichten
7. mogigrafie	g. geschrift waarin vele en grove taal- en stijlfouten voorkomen
8. kakografie	h. inventaris van een kerkschat
9. lipsanografie	i. schrijfkrimp
10. pasigrafie	j. systeem van algemeen erkende symbolen

V. Rijk de woorden aan elkaar

- brood ... jager
- kap ... vest
- strand ... boer
- vloer ... stok
- wolken ... bewoner
- droog ... berg

VI. Duid het juist gespelde meervoud aan

- dreumesen
 - dreumessen
- chefs-d'oeuvre
 - chef-d'oeuvres
- logé's
 - logés

OPLOSSINGEN

I. 1b / 2a / 3a / 4b
II. 1c / 2a / 3a / 4b
III. 1a / 2b / 3b / 4a / 5a / 6a / 7b / 8a / 9b / 10a
IV. 1c / 2f / 3d / 4a / 5b / 6e / 7i / 8g / 9h / 10j
V. 1 heer / 2 mouw / 3 harting / 4 duvel / 5 hemel / 6 molen
VI. 1a / 2a / 3b